

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»
ФАКУЛЬТЕТ ПРАВНИЧИХ НАУК

Кафедра кримінального та кримінального процесуального права

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УТВЕРДЖЕННІ
СТАНДАРТІВ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ
(ROLE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS IN APPROVAL
OF STANDARDS OF DISCIPLINARY LIABILITY)

Виконав:

Студент 2 року навчання
магістерської програми
Морозов Владислав Олександрович
vo.morozov@ukma.edu.ua

Керівник:

Доктор юридичних наук, професор,
Бойко Андрій Михайлович

2024 рік

Декларація академічної доброчесності студента НаУКМА

Я, Морозов Владислав Олександрович, студент 2-го року навчання факультету правничих наук, спеціальність 081 Право, адреса електронної пошти vo.morozov@ukma.edu.ua

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна/магістерська робота на тему «Роль Європейського Суду з прав людини в утвердженні стандартів дисциплінарної відповідальності суддів» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, передбачених пунктами 3.1.1-3.1.6 Положення про академічну доброчесність здобувачів НаУКМА від 07.03.2018 року, зі змістом якого ознайомлений;
- підтверджую, що надана мною електронна версія роботи є остаточною і готовою до перевірки;
- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності, у будь-який спосіб, у тому числі порівняння змісту роботи та формування звіту подібності за допомогою електронної системи Unichек;
- даю згоду на архівування моєї роботи в репозитаріях та базах даних університету для порівняння цієї та майбутніх робіт.

09 травня 2024 року

Морозов В.О.

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ

1.1. Загальнотеоретичні аспекти дослідження дисциплінарної відповідальності суддів

1.2. Сутність дисциплінарної відповідальності судді та особливості її правового регулювання

1.3. Суддівська незалежність та дисциплінарна відповідальність суддів

РОЗДІЛ 2. РОЛЬ ЄСПЛ В УТВЕРДЖЕННІ ПРИНЦИПІВ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ

2.1. Принцип законності.

2.2. Принцип пропорційності;

2.3. Принцип незалежності та неупередженості

2.4. Принцип гарантування права на захист.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО ДОТРИМАННЯ ВИМОГ СТАТТІ 6 ЄКПЛ У ДИСЦИПЛІНАРНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІВ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

3.1. Особливості дотримання вимог статті 6 ЄКПЛ у дисциплінарних провадженнях стосовно суддів.

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

У демократичній державі суду належить ключова роль у захисті прав людини та основоположних свобод і забезпеченні сталого розвитку суспільства. Якість та ефективність правосуддя багато в чому залежить від того, наскільки судді, як носії судової влади, сумлінно та відповідально ставляться до виконання своїх обов'язків – здійснення правосуддя.

Відповідно до Конституції України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судді є носіями судової влади, незалежні від будь-якого незаконного впливу, тиску чи втручання. Але суддівська незалежність не є привілеєм суддів, а гарантією забезпечення здійснення суддями ефективного та справедливого правосуддя.

Суддівська незалежність не є абсолютною, а передбачає підзвітність суддів суспільству. Однією з форм підзвітності суддів суспільству є інститут дисциплінарної відповідальності суддів за вчинення дисциплінарного правопорушення. Підстави та порядок притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності регулюються Конституцією України та законами, зокрема - «Про Вищу раду правосуддя» та «Про судоустрій і статус суддів».

Питання аналізовані в цій роботі неодноразово ставали предметом дослідження як серед науковців, так і серед практикуючих правників. Часто це питання фокусується на правовому статусі такого суб'єкту як суддя та особливостей, що з цим пов'язані.

При цьому, питання дисциплінарної відповідальності, порядок оскарження такого рішення, та його ефективність залишаються актуальними та завжди потребуватимуть вдосконалення.

Належне ставлення суддів до виконання своїх обов'язків забезпечується системою правових засобів, одним із яких є дисциплінарна відповідальність. Застосування заходів дисциплінарного стягнення (або сама можливість їх застосування) є хоч і не єдиною, але досить ефективною формою відповідальності суддів за невиконання, чи неналежне виконання своїх

обов'язків як судді. Дисциплінарна відповідальність, з огляду на вищезазначене, спрямована на забезпечення ефективного та справедливого правосуддя при збереженні балансу між суддівською незалежністю та відповідальністю.

Підстави притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності визначені у Законі України «Про судоустрій і статус суддів». На суддів покладається низка обов'язків, які пов'язані як із здійснення ним правосуддя, так і з поведінкою судді поза межами зали суду. Вони визначені у Законі України «Про судоустрій і статус суддів». Серед таких обов'язків є й наступний «дотримуватися правил суддівської етики, у тому числі виявляти та підтримувати високі стандарти поведінки у будь-якій діяльності з метою укріплення суспільної довіри до суду, забезпечення впевненості суспільства в чесності та непідкупності суддів».

Розглядаючи питання дисциплінарної відповідальності суддів, важливо усвідомлювати, що вона є багатоаспектним явищем та перетинається з кількома ключовими правовими сферами. По-перше, дисциплінарна відповідальність є невід'ємною складовою загального правового статусу судді, визначаючи обов'язки та обмеження, пов'язані з виконанням професійних обов'язків.

Крім того, вона становить собою окремий різновид юридичної відповідальності, передбачаючи застосування санкцій та процедур до суддів за неналежну поведінку чи порушення. Водночас, інститут дисциплінарної відповідальності суддів є елементом підзвітності суддів суспільству, забезпечуючи дотримання високих етичних стандартів та гарантуючи належне виконання покладених на них функцій.

Актуальність дослідження цієї теми підтверджується активними дискусіями в наукових і професійних колах, а також постійними спробами законодавця вдосконалити механізми реалізації дисциплінарної відповідальності суддів. Питання юридичної відповідальності суддів постійно перебуває у фокусі уваги фахівців як на національному, так і на міжнародному

рівні, що свідчить про його важливість для забезпечення ефективного функціонування судової системи.

Мета і завдання дослідження. Головною метою дослідження є аналіз ролі Європейського суду з прав людини в утвердженні стандартів дисциплінарної відповідальності суддів.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

- визначити загальнотеоретичні аспекти дослідження дисциплінарної відповідальності суддів;
- окреслити сутність інституту дисциплінарної відповідальності судді та особливості його правового регулювання;
- охарактеризувати співвідношення суддівської незалежності та дисциплінарної відповідальності суддів;
- охарактеризувати принцип законності;
- охарактеризувати принцип пропорційності;
- охарактеризувати принцип незалежності та неупередженості;
- охарактеризувати принцип гарантування права на захист;
- визначити особливості дотримання вимог статті 6 ЄКПЛ у дисциплінарних провадженнях стосовно суддів;

Об'єктом дослідження є інститут дисциплінарної відповідальності суддів.

Предметом дослідження є оцінка ролі ЄСПЛ в утвердженні стандартів дисциплінарної відповідальності суддів.

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань використані: загально-філософські методи: історичний метод для дослідження процесу становлення, формування та розвитку поняття «дисциплінарна відповідальність суддів»; системно-науковий підхід до дослідження ролі Європейського суду з прав людини в утвердженні принципів дисциплінарної відповідальності суддів; структурно-функціональний підхід для з'ясування практики Європейського суду з прав людини щодо дотримання статті 6 ЄКПЛ у дисциплінарних провадженнях про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

Структура роботи зумовлена метою і завданнями дослідження,

складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел 68 найменувань. Загальний обсяг роботи – 65 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ

1.1. Загальнотеоретичні аспекти дослідження дисциплінарної відповідальності суддів

На суддів, як носіїв судової влади, покладається особлива місія у суспільстві – здійснювати правосуддя. Звідси, і високі вимоги до суддів щодо виконання тих обов'язків, які покладаються на них Конституцією та відповідними законами. Належне виконання судьями своїх обов'язків є запорукою якісного і ефективного правосуддя. Натомість, невиконання чи неналежне виконання судьями своїх обов'язків може бути підставою для їх юридичної, в першу чергу дисциплінарної відповідальності.

Дисциплінарна відповідальність судді виникає тоді, коли суддя не виконує або неналежним чином виконує обов'язки, покладені на нього Конституцією чи відповідними законами. Саме така поведінка може бути підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності. Ця форма юридичної відповідальності полягає в застосуванні до судді певних незручностей морального, матеріального та організаційного характеру. Це один із способів забезпечити відповідність діяльності та поведінки суддів професійним стандартам [2, с. 68-69].

Дисциплінарна відповідальність є офіційною реакцією на дії судді, які компрометують його як представника судової влади та завдають шкоди авторитету правосуддя. Це стосується вчинків, скоєних як під час виконання службових обов'язків у залі суду, так і поза межами служби. Можливість притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, зокрема звільнення, сприяє підвищенню довіри суспільства, яка відповідно до Бангалорських принципів є першочерговою у демократичному суспільстві [3].

Щоб запобігти дискредитації авторитету правосуддя через неналежну поведінку судді, законодавство має містити підстави для належної кваліфікації

таких неправомірних дій. Порядок притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності в Україні відрізняється від загального порядку своїми особливостями: суб'єктивним складом, видами стягнень, переліком уповноважених суб'єктів та підставами і процедурою притягнення [2, с. 69-71].

Відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України виключно законами України встановлюється відповідальність за дії, що є дисциплінарними проступками [1], відповідно, частиною першою статті 106 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначені підстави для притягнення до дисциплінарної відповідальності суддів.

О.В. Лаврієнко зазначає, що: «дисциплінарна відповідальність – це окремий інститут, котрий являє собою сукупність норм, які визначають структуру, принципи, правила та підстави функціонування механізму реалізації в певному порядку санкцій правових норм, які мають форму дисциплінарних стягнень» [4, с. 186].

Ця форма юридичної відповідальності передбачає накладення на порушника суддівської дисципліни певних моральних, матеріальних та організаційних обмежень. Це один із способів забезпечити відповідність діяльності та поведінки суддів професійним стандартам. Суддівська дисципліна загалом полягає в дотриманні визначених законом обов'язків, зокрема: етичних норм поведінки судді, правових норм щодо здійснення правосуддя та вимог доброчесності [2, с. 67-69].

Однак, визначаючи досить широкі підстави для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, законодавець не надав чіткого визначення поняття «дисциплінарний проступок судді» та його складу. Це призводить до певної невизначеності та проблем у застосуванні передбачених законом підстав притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності.

З одного боку суддя, як і кожен хто є зацікавленою стороною судового процесу, його справедливості, передбачуваності та неупередженості мають розуміти за що конкретно кожен суддя може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності.

Така модель означає, що кожен учасник процесу знає межі за які не може вийти суддя, інакше він буде притягнений до дисциплінарної відповідальності. Така чіткість, на мою думку, дозволить мінімізувати, в деяких випадках, відверту заангажованість, зухвалість та несправедливість судді до якоїсь із сторін.

При цьому сам суддя буде мати зрозумілі рамки, що дозволить йому дотримуватись встановлених кордонів, та бути відкритим у своїх діях якщо вони відповідають дозволеним стандартам і правилам.

Ситуація, коли законодавство прописано чітко з встановленням відповідних критеріїв оцінки та меж дозволеної поведінки звучить дуже добре, але і наївно. Для реалізації такої ідеї норми закону повинні бути прописані як багатотомний список усіх ситуацій та меж дозволеної поведінки у кожній з них, при цьому враховуючи різні непередбачувані обставини, починаючи від характеру справи, закінчуючи характером самих учасників.

Не слід забувати і про те, що законотворець досить часто змінює норми законодавства. За наявності списку таких ситуацій, який був погоджений один раз необхідно буде регулярно перевіряти чи відповідає він новим нормам щоразу, як такі впроваджуватимуться.

З урахування цього, більш раціонально виглядає намір визначення загальної норми, яка буде встановлювати саме модель поведінки. Саме, приклад того, як може діяти суддя, а у випадку, якщо він діє інакше – може бути притягнутий до дисциплінарної відповідальності. Тобто, сама норма повинна бути узагальненою, вона повинна врегулювати типові ситуації та встановити «приклад правильної поведінки».

Як відзначав Пашук Т.І. «... юридична норма не може зосередитися на кожному випадку з математичною точністю, однак вона має цілісно охопити певну сферу державно-суспільного життя, щоб ефективно виконувати свою функцію» [5].

Однак, такий варіант не можна назвати «ідеальним». Встановивши загальну норму ми ризикуємо отримати проблему тлумачення норми закону, та, в подальшому її неправильного застосування.

В Україні доволі стрімко змінюються вектори розвитку, запроваджуються нові реформи, змінюються люди на ключових посадах. Такі зміни дозволяють нам стрімко рухатись уперед, проте, відсутність певної «сталості» не дозволяє нам належним чином побудувати систему, ґрунтовно визначити моделі поведінки, зокрема у судовій практиці. Останніми роками Верховний Суд доволі часто відступає від своїх попередніх висновків починаючи від сфери охорони здоров'я, закінчуючи нерухомістю. Отже, за наявності загальної норми ми ризикуємо, що «завтра» вона трактуватиметься зовсім інакше ніж «сьогодні».

Крім того, норма може визначити предмет занадто широко, втручаючись у зовсім іншу сферу життя, або вузько, не охопивши різноманітних сценаріїв.

Про подібні ризики, відзначав ще Аристотель «У тих випадках, коли потрібно говорити універсально, але неможливо це зробити правильно, закон описує звичайний випадок, хоча він і знає про можливість похибки. І все-таки цей закон буде правильним; бо похибка не в законі, не в законодавцеві, а в суті речі, оскільки суть практичних справ є такою від самого початку» [6]. Імовірно суперечки навколо нормотворення, та принципів їх викладення триватимуть завжди.

У справі Корачонь та інші проти Угорщини ЄСПЛ зазначав «Однією з вимог, що впливає з виразу «встановлено законом», є передбачуваність. Таким чином, норма не може розглядатися як «закон» у значенні статті 10 § 2, якщо вона не сформульована з достатньою точністю, щоб дозволити громадянину регулювати свою поведінку; він чи вона повинні бути здатними – за потреби з відповідною порадою – передбачити, до ступеня, розумного за обставинами, наслідки, які може спричинити дана дія. Ці наслідки не обов'язково можна передбачити з абсолютною певністю. Хоча визначеність є бажаною, вона може спричинити надмірну жорсткість, і закон повинен бути в змозі йти в ногу з

мінливими обставинами. Відповідно, багато законів неминуче сформульовано в термінах, які більшою чи меншою мірою є нечіткими, і чиє тлумачення та застосування є питаннями практики. Рівень точності, який вимагається від національного законодавства – який не може забезпечити будь-який випадок – значною мірою залежить від змісту закону, про який йдеться, сфери, яку він покликаний охоплювати, а також кількості та статусу тих, кому він потрібен» [7].

Із згаданого рішення ми можемо дійти висновку, що ЄСПЛ розуміє, що закон може бути сформульований нечітко, і іноді у такому формулювання немає потреби.

Більше того, Комітет Міністрів Ради Європи ухвалив рекомендацію № R (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів», яка у Принципі VI «Невиконання обов'язків і дисциплінарні порушення» визначає необхідність чітко сформованих причин для відсторонення судді від посади [8]. Це визначено пунктом 2 згаданого принципу та звучить наступним чином: «Судді, яких було призначено безстроково, не можуть бути відкликані без достатніх на те причин до досягнення ними пенсійного віку. Такі причини повинні бути закріплені в чітко визначених законом положеннях і можуть мати застосування у країні, в якій суддя обирається на визначений строк; вони можуть стосуватись випадків, коли суддя не в змозі відправляти судочинство, або ж він здійснив кримінальний злочин чи серйозно порушив дисциплінарні правила».

Науковці висловлюють різні погляди щодо визначення цього поняття. Так, зокрема, у статті Бондарчука Р.А. викладено їх погляди [9, с. 43, 44]. Наприклад, В.М. Василенко вважає, що дисциплінарний проступок судді є винним, протиправним порушенням службових обов'язків, тобто порушенням суддівської дисципліни [10]. Л.Є. Виноградова визначає дисциплінарний проступок як порушення законності під час розгляду судових справ, недотримання службової дисципліни, а також вчинення будь-яких неетичних дій, що ганьблять звання судді та можуть викликати сумнів у його

об'єктивності, неупередженості, і незалежності [11]. Іншої думки дотримується С.В. Подкопаєв, який під дисциплінарним проступком судді розуміє винне, протиправне порушення службових обов'язків, що виражається в обмеженні чи порушенні законних прав та інтересів осіб, які беруть участь у судочинстві, або у перешкоджанні доступу до правосуддя, у порушенні судових обмежень, а також загально визнаних моральних норм [12].

Особливості дисциплінарної відповідальності суддів визначаються їхнім правовим статусом як носіїв судової влади, наділених повноваженнями здійснювати правосуддя. Важливою ознакою є прозорість і демократичність застосування дисциплінарних стягнень, які не повинні загрожувати незалежності судової влади. Гарантіями цього є: чітке визначення підстав для порушення провадження та притягнення до відповідальності, визначеність органів провадження, наявність процедури, диференціація стягнень залежно від проступку, а також порядок оскарження рішень.

Підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності є наявність у його діях складу дисциплінарного проступку - протиправного діяння, вини, шкідливих наслідків і причинно-наслідкового зв'язку між діянням і наслідками. Склад проступку встановлюється в рамках дисциплінарного провадження.

Особливості дисциплінарної відповідальності суддів проявляються через призму їхнього правового статусу. Він визначає підстави відповідальності, коло суб'єктів ініціювання питання про відповідальність та органів, уповноважених розглядати такі справи [11]. Ще однією особливістю є наявність окремих стадій дисциплінарного провадження.

1.2.Сутність дисциплінарної відповідальності судді та особливості її правового регулювання.

Суспільство має довіряти судовій владі та суддям, а також поважати їх. Поведінка суддів як під час здійснення правосуддя, так і в особистому житті

розглядається суспільством та професійним середовищем як невід'ємний фактор, що формує цю довіру.

Підзвітність судової влади та суддів є важливим аспектом формування довіри до судової гілки влади і є зворотним боком незалежності суду. Судова влада та судді, перебуваючи під пильною увагою громадськості, мають дбати про належну поведінку.

У теорії судочинства підзвітність судової влади та суддів умовно поділяють на «пояснювальну» та «карну». До основних форм пояснювальної підзвітності належать: відкритість судочинства; діалог судової влади з іншими гілками влади; діалог між судовою владою та громадськістю; взаємодія суддів із ЗМІ. «Карна» підзвітність передбачає різні види юридичної відповідальності судді: кримінальну, цивільно-правову або дисциплінарну, залежно від характеру правопорушення.

Дисциплінарна відповідальність суддів покликана сприяти належному виконанню ними професійних обов'язків та формувати відповідальний професійний підхід, що матиме наслідком зменшення кількості правопорушень у сфері правосуддя. У демократичній державі кожна людина має право реагувати на свавілля суддів та порушення ними стандартів доброчесності й професійної етики [13, с. 4].

Стандарти професійної поведінки, як зазначено у Висновку № 3 (2002) КРЕС, визначають професійну здатність судді виконувати свої функції відповідно до цінностей, які сповідує та очікує від суддів суспільство, паралельно з авторитетом, властивим суддям. в цій професії [14]. Цьому сприяє саморегулювання, що формує в суддів розуміння того, що застосування закону не є механічним і передбачає дискреційні повноваження, а отже, покладає на суддю відповідальність використовувати їх у рамках закону та власної совісті.

Суспільство не повинно сумніватися в чесності, невідкупності, незалежності та компетентності суддів. Отже, дисциплінарну відповідальність судді необхідно розглядати як передбачений законом обов'язок судді зазнати

негативних професійних та соціальних наслідків за вчинення дисциплінарного проступку.

Водночас, тема дисциплінарної відповідальності суддів завжди є делікатною, оскільки межує з незалежністю суддів та їхньою свободою від неправомірного впливу. Помилка судді у професійній діяльності, вчинена без злого умислу, має виправлятися шляхом апеляційного оскарження, за винятком випадків недобросовісності судді. Тлумачення суддею закону, оцінка фактів і доказів самі по собі не можуть тягнути за собою дисциплінарну відповідальність, окрім випадків умисних дій чи очевидної недбалості [15].

Тому національне законодавство має передбачати ефективну, прозору та справедливую систему притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, метою якої є збереження довіри суспільства до компетентності суддів та їхньої здатності організувати своє професійне та особисте життя відповідно до правил суддівської етики. Високий рівень суспільної довіри й поваги до судової влади може бути досягнутий лише завдяки бездоганній етичній поведінці суддів, чого можна досягти, зокрема, через підзвітність суддів, складовою якої є інститут їхньої дисциплінарної відповідальності.

Безсумнівно, одним із пріоритетних напрямків судової реформи є відновлення довіри до органів судової влади. Досягнення цього результату неможливе без належної процедури притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, яка є фактором, що забезпечує належний рівень захисту прав та свобод особи, котра звертається за захистом своїх інтересів, оскільки важко уявити захист верховенства права без ефективного реагування на порушення суддями норм чинного законодавства [16].

Діяльність суддів щодо здійснення правосуддя потребує дотримання принципів законності, неупередженості, верховенства права тощо. Судді є незалежними та недоторканими відповідно до гарантій, закріплених у Конституції України [1]. Суддя має бути незалежним від незаконного впливу, тиску чи втручання в його діяльність зі здійснення правосуддя. Однак він може нести відповідальність за свої дії, якщо для цього є встановлені законом

підстави. В Україні існує особливий порядок притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, яка має особливий характер [17].

Незалежне ставлення суддів до виконання своїх обов'язків забезпечується системою правових засобів, одним із яких є дисциплінарна відповідальність. Застосування заходів дисциплінарного стягнення є досить дієвим методом боротьби з порушеннями суддями дисципліни. Це зумовлює необхідність такого механізму відповідальності суддів, який робить його адекватним засобом забезпечення належного правосуддя, зберігаючи при цьому баланс між самим механізмом притягнення суддів до відповідальності та гарантіями судової діяльності.

Слід пам'ятати, що дисциплінарна відповідальність також є складовою кількох самостійних правових підсистем: елементом правового статусу судді, окремим різновидом юридичної відповідальності, елементом забезпечення належної службової дисципліни та здійснення правосуддя, що визначає особливості її розгляду [18, с. 5].

Дисциплінарна відповідальність суддів є одним із засобів забезпечення виконання ними службових обов'язків, тобто дотримання суддівської дисципліни. Як вид юридичної відповідальності вона полягає в застосуванні до порушника суддівської дисципліни певних моральних, матеріальних та організаційних обмежень і є одним із способів забезпечити відповідність діяльності та поведінки суддів професійним стандартам.

1.3. Суддівська незалежність та дисциплінарна відповідальність суддів

Відповідно до міжнародно-правових стандартів в Україні незалежність суддів гарантується Конституцією (частина перша статті 126). Забороняється будь-який спосіб впливати на суддю (частина друга статті 126 Конституції України). Також частиною першою статті 129 Основного Закону України встановлено, що суддя при здійсненні правосуддя є незалежним і керується принципом верховенства права.

Незалежність судді (судова незалежність) повною чи значною мірою притаманна сучасній демократичній державі і є однією з ознак, що дозволяють вважати державу правовою. Це стосується як держав, які дуже наблизилися до визнання правовими, так і держав у перехідний період до демократії, які намагаються відповідно перебудувати свій державний устрій, як-от сучасна Україна.

Безперечно, незалежність судової влади є надзвичайно важливою для забезпечення верховенства права та функціонування демократичного суспільства. Ця концепція охоплює як зовнішні, так і внутрішні чинники, що гарантують суддям свободу від будь-якого неналежного впливу чи тиску при здійсненні правосуддя.

Згідно з міжнародними стандартами та Конституцією України, судді мають бути незалежними під час винесення рішень, керуючись виключно законом та принципами справедливості. Вони не можуть зазнавати жодного впливу з боку законодавчої чи виконавчої влади, а також інших осіб або органів.

Перш за все, для цього забезпечується особливий порядок призначення та звільнення суддів з посади. Цей процес має бути прозорим, об'єктивним і максимально вільним від впливу політичних або інших зовнішніх чинників. Призначення суддів здійснюється на основі їх професійних якостей, доброчесності та компетентності.

Крім того, суддям надається захист від будь-якого незаконного впливу чи тиску на них під час виконання службових обов'язків. Це включає заборону втручання у процес відправлення правосуддя з боку органів державної влади, політичних сил, засобів масової інформації чи інших зацікавлених сторін.

Важливою гарантією є особливий порядок притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Такі процедури мають бути чітко врегульовані законом, забезпечувати справедливість та неупередженість розгляду, а також унеможливлювати використання дисциплінарних заходів як інструменту тиску на суддів.

Держава зобов'язана забезпечувати належне фінансування судової системи, створювати належні умови для роботи суддів та гарантувати їх правовий і соціальний захист. Це включає належний рівень оплати праці, соціальні гарантії та заходи з забезпечення безпеки суддів і їхніх сімей.

Водночас, на суддів накладаються певні обмеження, спрямовані на підтримання їхньої неупередженості та уникнення конфлікту інтересів. Зокрема, їм заборонено належати до політичних партій, профспілок, брати участь у політичній діяльності, поєднувати суддівську діяльність з певними видами іншої роботи, про що нам говорить стаття 127 Конституції [1].

Важливою гарантією є також інститут суддівського самоврядування, що дозволяє суддям самостійно вирішувати питання внутрішньої діяльності судів та захищати свої професійні інтереси.

Сукупність цих гарантій спрямована на забезпечення незалежності суддів, їх здатності приймати об'єктивні та неупереджені рішення, керуючись виключно законом та своєю совістю, що є запорукою ефективного функціонування судової системи та утвердження верховенства права [19, с. 135-137].

Згідно з В.В. Городовенком, принцип інституційної незалежності судової влади імпліцитно закріплений у тексті Конституції України. У своїй роботі суддя наводить низку конституційних положень, які підтверджують це.

Перш за все, сама ідея поділу державної влади на три гілки - законодавчу, виконавчу та судову - втілена в статті 6 Основного Закону [1]. Це фундаментальний принцип, покладений в основу функціонування демократичної правової держави.

Крім того, стаття 8 Конституції проголошує верховенство права та вищу юридичну силу Конституції відносно інших нормативно-правових актів. В той час стаття 55 гарантує судовий захист прав і свобод людини, надаючи можливість оскаржувати в суді рішення органів державної влади.

Городовенко особливо акцентує на положеннях статті 124, які безпосередньо стосуються судової гілки влади. Ця стаття визначає, що

правосуддя здійснюється виключно судами, юрисдикція яких поширюється на будь-які судові спори та кримінальні обвинувачення.

Вагомими гарантіями незалежності суддів є норми статей 126 та 127 Конституції. Зокрема, суддя не може нести відповідальність за винесене ним рішення, крім випадків вчинення злочину або дисциплінарного проступку. Судді обіймають посади безстроково, а їх звільнення можливе лише за вичерпним переліком підстав, визначених Конституцією.

На переконання В.В. Городовенка, сукупність наведених конституційних приписів «імпліцитно», тобто опосередковано, закріплює принцип інституційної незалежності судової гілки влади в Україні.

Разом з тим, науковець наголошує, що для реального забезпечення незалежності суддів самої лише формальної правової регламентації недостатньо. Необхідні узгоджені рішення й дії всієї системи органів державної влади, а також інститутів громадянського суспільства. Незалежність судової влади має бути невід'ємною складовою функціонування всього державного механізму.

Також він підкреслює важливість створення належних умов для існування справді незалежної судової гілки влади. Адже саме незалежний суд, вільний від будь-якого неправомірного впливу, є запорукою утвердження верховенства права та захисту прав і свобод людини в демократичній правовій державі [20, с. 84-87].

Необхідно зазначити, що незалежність судів безпосередньо залежить від незалежності судової влади. Як з теоретичної, так і з практичної точки зору важливо правильно визначити співвідношення таких категорій, як незалежність судді та його свобода в рішеннях і діях під час виконання професійних обов'язків. Погоджуючись із наведеними тезами, варто зауважити, що незалежність судової влади на конституційному рівні, відповідно до європейських стандартів, гарантується також діяльністю незалежного від законодавчої та виконавчої влади державного органу – Вищої ради правосуддя.

Хоча цей орган належить до системи органів судової влади, він потребує окремого акценту як самостійний елемент гарантій незалежності суду.

З посиланнями на Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо незалежності, ефективності та ролі суддів від 13 жовтня 1994 року № (94)12 було зроблено наступний висновок: «забезпечення незалежності судової влади пов'язано з гарантуванням такої незалежності національними стандартами на найвищому рівні, призначенням та просуванням суддів по службі поза політичними міркуваннями, за рішенням незалежного органу та на підставі «об'єктивних критеріїв», наявністю належних механізмів притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, дотриманням незмінюваності суддів, яка має бути чітко визначеною складовою їхньої незалежності та закріплюватися на найвищому рівні національного законодавства, а також належною оплатою праці суддів, що має встановлюватися законом і не може бути зменшена» [20, с. 83].

Крім того, з аналізу Конституції можна прийти до дещо схожого висновку, так зміст статей 128, 129-1, 130, 130-1, 131 Основного Закону України дає підстави для висновку, що інституційна незалежність судової влади гарантується незалежною процедурою призначення судді на посаду, визначеною на конституційному рівні, обов'язковістю судового рішення, належним матеріальним утриманням суддів та фінансуванням судової системи, незалежними механізмами добору суддів та притягнення їх до дисциплінарної відповідальності, а також незалежністю суддівського самоврядування та управління [20, с. 86].

Незалежність суддів є фундаментальною складовою верховенства права та необхідною умовою існування цивілізованого суспільства. Вона створена для сприяння найкращим умовам, на які може розраховувати, будь хто зацікавлений у зверненні до суду за захистом своїх прав. В тому числі це стосується судді, щодо якого розглядається дисциплінарне провадження. За таких умов вона дозволяє суддям вирішувати спори від імені держави вільно, без будь-якого втручання, примусу чи впливу з боку законодавчої та виконавчої

влади [19]. Незалежність судової влади є широким поняттям, що охоплює низку аспектів, таких як неупередженість, справедливість тощо, і вимагає детальних наукових досліджень.

За основу варто брати ключові міжнародні документи та практику Європейського суду з прав людини для визначення сутності поняття «незалежний суд», гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Незалежний суд можна визначити як правовий стан, статус судді під час здійснення правосуддя, існування якого зумовлено зовнішніми та внутрішніми факторами.

На думку Ф.В. Веніславського в Україні загалом створено достатню нормативну базу для забезпечення конституційно-правового механізму гарантування незалежності судової влади. Проте, окрім детальної правової регламентації, її забезпечення потребує узгоджених дій усієї системи органів державної влади та інститутів громадянського суспільства [21, с. 4–5].

Вважаю обґрунтованим твердження О.В. Батанова, про те, що і в етимологічному, і в юридичному розумінні свобода розуміється як здатність людини діяти на власний розсуд [22, с. 441]. Звісно, що мова йде про здатність діяти у рамках чинного законодавства, тобто «дозволено все, що не заборонено законом». Цей принцип не поширюється на державних службовців, включно з суддями, які зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України, тобто «дозволено лише те, що прямо визначено законом».

Незалежність суддів у поєднанні з усвідомленням ними своєї відповідальності перед суспільством та учасниками процесу сприймається як важлива соціальна цінність і здобуток сучасного демократичного суспільства. Тлумачення незалежності суддів, викладене у коментарях до Бангалорських принципів поведінки [23, с. 41–42], є доречнішим, ніж поширене розуміння незалежності «всередині системи». Варто розглядати незалежність судової влади як явище, зумовлене внутрішніми та зовнішніми чинниками.

РОЗДІЛ 2. РОЛЬ ЄСПЛ В УТВЕРДЖЕННІ ПРИНЦИПІВ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ СУДДІВ

2.1. Принцип законності

Принцип законності за своїм загальним тлумаченням означає точність закону та правомірні очікування, що по суті є правовою визначеністю. ЄСПЛ у справі Волков проти України відзначив, що «точність та передбачуваність підстав для дисциплінарної відповідальності є бажаними для цілей юридичної визначеності та особливо для гарантування незалежності суддів. Тому слід докласти зусиль для того, щоб уникнути розпливчастих підстав або широких визначень» [45].

При тлумаченні принципу законності ЄСПЛ визначає що «формулювання національного законодавства повинно бути достатньо передбачуваним, щоб дати особам адекватну вказівку щодо обставин та умов, за яких державні органи мають право вдатися до заходів, що вплинуть на їхні конвенційні права» [45].

З урахуванням згаданої практики ЄСПЛ можна стверджувати, що принцип законності є фундаментальним при визначенні підстав для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності повинно ґрунтуватися на об'єктивних підставах, які відповідають законодавству та принципам справедливості. Важливо, щоб процедури та рішення, пов'язані з дисциплінарною відповідальністю суддів, були проведені відповідно до закону, безперешкодно та з урахуванням усіх прав та гарантій, які надані суддям у процесі [50, с.155]. Забезпечення дотримання принципу законності у притягненні суддів до дисциплінарної відповідальності однозначно сприятиме підвищенню довіри до судової системи та забезпечує виконання її функцій у відповідності до закону та вимог правосуддя.

Згідно з Європейською хартією про статус суддів, суддя може бути притягнутий до відповідальності лише у разі невиконання ним одного із своїх обов'язків, чітко визначених пунктами Закону [24]. Тобто протиправність дій судді та можливість настання негативних наслідків, прямо передбачених законом, є необхідними умовами для застосування дисциплінарних стягнень.

Лорд Бінгем визначає законність як: «...усі особи та органи влади в державі, як державні, так і приватні, повинні бути зобов'язані та мати право користуватися перевагами законів, відкрито оприлюднених, орієнтованих на майбутнє та відкрито запроваджених у судах.» [27].

Прецедент у справі *Entick v Carrington* закріпив фундаментальний принцип, згідно з яким будь-яке втручання держави у приватну сферу особи має бути чітко санкціоноване законом і здійснюватись у встановленому процесуальному порядку [28]. Це стало важливим кроком у захисті приватності та недоторканності особистого життя громадян від свавільних дій влади.

У 1765 році лорд Кемден підкреслив, що: «...згідно із законами Англії, будь-яке вторгнення в приватну власність, навіть на мить, є проступком. Ніхто не може навіть ступити на мою землю без мого дозволу, оскільки вони будуть нести відповідальність за цей вчинок, навіть якщо він не завдасть жодної шкоди» [28].

Водночас, як слушно зазначає Таманага, надмірна активність судів у нагляді за законодавчою діяльністю під приводом захисту прав людини може розцінюватись як невинуватене втручання в прерогативи парламенту [29]. Адже представницькі законодавчі органи також покликані відображати інтереси народу і діяти в межах своїх повноважень.

Розв'язанням цієї потенційної суперечності може бути збалансований підхід, за якого суди здійснюють конституційний контроль за діяльністю парламенту та уряду, забезпечуючи відповідність законодавства фундаментальним правам і свободам людини. Однак такий контроль має бути виваженим і не підміняти собою політичні рішення, які належать до компетенції законодавчої та виконавчої гілок влади.

Ключовим є дотримання принципу верховенства права, за якого жодна особа чи інституція не є вільними від підпорядкування закону. Суди мають гарантувати неухильне дотримання цього принципу всіма гілками державної влади, водночас уникаючи надмірного втручання у сфери, делеговані їм Конституцією та законами. ЄСПЛ трактуючи поняття «згідно із законом» зазначає, що воно «вимагає, по-перше, щоб оскаржуваний захід мав певне підґрунтя у національному законодавстві; він також стосується якості закону, про який йдеться, вимагаючи, щоб він був доступний для зацікавленої особи, яка, окрім того, повинна мати можливість передбачити наслідки його дії щодо себе, та відповідав принципів верховенства права» [45].

Отже, законність як принцип юридичної відповідальності суддів потребує розумного балансу між інтересами захисту прав судді як особи, суддівської незалежності та належним виконанням суддями своїх обов'язків задля забезпечення справедливого правосуддя. Чітке законодавче регулювання з дотриманням матеріальних і формальних вимог законності є запорукою належного застосування дисциплінарних стягнень до суддів.

2.2. Принцип пропорційності

Прикладом того як ЄСПЛ тлумачить принцип пропорційності є рішення Котій проти України [67]. При оцінці пропорційності втручання Суд виходив з того, чи були оскаржувані заходи необхідними за обставин справи заявника. Як зазначено у пункті 74 рішення у даній справі, оцінюючи необхідність застосування запобіжних заходів у контексті їхньої тривалості, Суд взяв до уваги твердження заявника про те, що з моменту надання ним підписки про невиїзд (24 листопада 2008 року) до моменту звернення із заявою до Суду (23 травня 2009 року) слідчий не викликав його для участі у жодній слідчій дії. Уряд не спростував це твердження.

У пункті 72 рішення суд зазначає наступне: «Уряд стверджував, що застосування запобіжного заходу було виправдано тяжкістю пред'явлених

заявнику обвинувачень і що підписка про невиїзд була менш обтяжливим заходом порівняно з іншими запобіжними заходами, передбаченими у кримінальному провадженні. Проте Суд зазначає, що обраний запобіжний захід зобов'язував заявника проживати за конкретною адресою в Україні і не передбачав можливості продовження проживання у Німеччині, де заявник здійснював свою професійну діяльність і куди він переїхав разом зі своєю родиною кількома роками раніше. Навіть нерегулярні поїздки за кордон були неможливими, оскільки закордонні паспорти заявника було вилучено. Відповідно за конкретних обставин справи підписка про невиїзд не була мінімально обтяжливим заходом, як про це стверджував Уряд, а насправді становила собою значне втручання у приватне та сімейне життя заявника. Той факт, що на час затримання заявник, як стверджувалося, тимчасово не працював, не пом'якшує втручання. Що стосується твердження Уряду про те, що родина заявника могла переїхати до України, щоб усунути накладене національними органами влади обмеження для сімейного життя, то Суд вважає, що, зважаючи на інші доступні запобіжні заходи та інтереси родини, переїзд родини заявника включно з дітьми не був би збалансованим рішенням. Разом з тим, національні органи влади не здійснили оцінку інших запобіжних заходів, передбачених у національному законодавстві і не пов'язаних з триманням під вартою (таких як, наприклад, застава), які були б менш негативними для приватного та сімейного життя заявника».

Виходячи з даного рішення можна відзначити, що принцип пропорційності означає сукупність чітких підходів до визначення розумного покарання, які мають ґрунтуватись на конкретних обставинах справи та забезпечувати баланс між суспільним інтересом та повагою до приватного життя особи, що притягується до відповідальності [67].

Відсутність єдиних підходів різних дисциплінарних палат Вищої ради правосуддя до накладення стягнень на суддів за аналогічні проступки залишається серйозною проблемою дисциплінарної практики. Найбільші суперечності та невизначеність викликає притягнення суддів до

відповідальності за систематичні або одноразові грубі порушення норм суддівської етики, що підривають авторитет правосуддя.

Адже критерії визначення порушень як систематичних, а також критерії кваліфікації проступку як настільки грубого, що він порушує авторитет судової системи, залишаються нечіткими.

Дослідження практики дисциплінарних палат ВРП показують певну відмінність підходів, що застосовуються при винесенні фінального рішення [30]. Яскравим прикладом незгодженості є різні підходи палат у справах щодо суддів, які під час Революції Гідності позбавляли її учасників права керувати транспортними засобами через невиконання вимог поліцейських про зупинку. Перша Дисциплінарна палата у всіх таких випадках призначала дисциплінарне стягнення у формі відсторонення від посади строком від 2 до 6 місяців. Натомість Друга та Третя палати у аналогічних справах накладали більш суворе стягнення - звільнення суддів з посади [31].

Зазначимо, що незрозумілою є методика застосування принципу пропорційності щодо застосування такого виду стягнення, як тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу та направлення до Національної школи суддів для проходження курсу з питань етики [32, с. 35]. Наприклад, одна з палат ВРП призначила стягнення у вигляді тимчасового відсторонення від здійснення правосуддя з позбавленням права на отримання доплат до посадового окладу та направлення до Національної школи суддів для проходження курсу з питань етики терміном на 3 місяці судді, який незаконно залишив місце зупинки транспортного засобу поліцейськими, відмовився від огляду на стан сп'яніння, ігнорував законні вимоги щодо зупинки та чинив активний опір правоохоронцям під час затримання. Ці дії судді спричинили значний суспільний резонанс, про інцидент повідомляли ЗМІ [33]. Палата кваліфікувала ці вчинки як протиправні, такі що грубо порушують етичні норми суддівської поведінки та підривають авторитет правосуддя. Проте невідомо, чому за

фактично аналогічні дисциплінарні проступки інші судді отримували різні строки відсторонення від роботи.

Непоследовність спостерігається й при обранні різних видів дисциплінарних стягнень за однотипні дисциплінарні проступки суддів, зокрема з огляду на ознаку повторності порушення. Видається безсистемним призначення одному судді стягнення у виді тимчасового відсторонення, а іншому - звільнення з посади за подібні порушення етичних норм суддівської поведінки, особливо якщо це були повторні випадки.

Також багато суперечностей та невизначені викликає притягнення суддів до відповідальності за систематичне або одноразове грубе порушення правил суддівської етики, що підриває авторитет правосуддя, адже залишається незрозумілим, яку саме кількість порушень слід вважати систематичними, а також критерії визначення проступку як настільки грубого, що він підриває авторитет судової системи [34, с. 130].

На думку О. З. Хотинської-Нор, зміст принципу пропорційності полягає у пропорційному, справедливому співвідношенні між характером вчиненого суддею дисциплінарного проступку та застосованим стягненням. У низці міжнародних документів наголошується, що розмір санкцій, які застосовуються до судді, має визначатися судовим законодавством і відповідати принципу пропорційності [35, с. 117]. З урахуванням цього можна говорити, що така неузгодженість практики застосування стягнень за аналогічні проступки суддів підриває принцип пропорційності. Згідно з цим принципом, дисциплінарний орган зобов'язаний обґрунтувати вибір того чи іншого виду стягнення, враховуючи його співмірність складу та наслідкам вчиненого дисциплінарного проступку. На думку експертів, визначальним критерієм для притягнення судді до відповідальності має бути настання внаслідок його неналежної поведінки негативних наслідків для забезпечення прав і свобод людини. Відповідно до теорії права, принцип пропорційності передбачає справедливе, збалансоване співвідношення між характером дисциплінарного проступку та обраним

стягненням для судді, що відповідає низці міжнародних документів у сфері судочинства у національних та наднаціональних правових системах [36, с. 97].

Проблема неоднакового застосування стягнень за подібні проступки може свідчити про відсутність чітких критеріїв та єдиних підходів у дисциплінарній практиці Вищої ради правосуддя. Адже навіть за умови, що склад проступку та особа судді можуть дещо різнитися, все одно повинні існувати загальні орієнтири для визначення виду та міри стягнення за типові порушення. Відхилення від таких орієнтирів мають бути належним чином вмотивовані з огляду на конкретні обставини справи.

Крім того, принцип пропорційності в умовах розвитку демократичної, правової, соціальної держави має враховуватися як правотворчими органами, так і суб'єктами тлумачення та застосування правових норм [37, с. 68].

Неузгодженість підходів різних дисциплінарних палат підриває передбачуваність дисциплінарної відповідальності суддів та ставить під сумнів її справедливість. Тому уніфікація практики застосування стягнень з дотриманням принципу пропорційності має стати одним з пріоритетів у реформуванні системи дисциплінарних проваджень щодо суддів. Це дозволить підвищити авторитет правосуддя та зміцнити незалежність суддівського корпусу.

У статті 5.1 Європейської хартії про статус суддів викладені основоположні засади дисциплінарного провадження щодо суддів відповідно до верховенства права [24]. Зокрема, зазначається, що відповідальність має наставати лише за порушення обов'язків, чітко встановлених законом. Має забезпечуватися справедливий судовий розгляд із повним заслуховуванням сторін та представництвом судді. Розміри стягнень визначаються законом, а їх накладення підпорядковується принципу пропорційності. Також передбачається право оскарження рішення до вищої судової інстанції. Венеціанська комісія резюмує ті самі принципи у своєму Висновку щодо Албанії вказуючи наступне: «Дисциплінарне провадження проти суддів на основі верховенства права має відповідати певним основним принципам,

зокрема таким: відповідальність має виникати за порушення обов'язку, чітко визначеного законом; має бути справедливий судовий розгляд із повним заслуховуванням сторін та представництвом судді; розміри штрафів повинні бути визначені в законі; накладення стягнень має бути підпорядковане принципу пропорційності; повинно бути право оскарження до вищого судового органу» [38].

Проте в Україні спостерігаються розбіжності у застосуванні цих принципів на практиці. Для прикладу знову ж випадки, коли за схожі проступки, пов'язані з керуванням транспортним засобом у нетверезому стані та непокорю поліцейським, одним суддям призначалося тимчасове відсторонення від здійснення правосуддя на 2-3 місяці [39], тоді як інші судді зазнавали значно суворішого стягнення - звільнення з посади [40]. При цьому Вища рада правосуддя аргументувала звільнення тим, що жодне інше стягнення не було б пропорційним характеру вчиненого проступку, незважаючи на відсутність у судді попередніх дисциплінарних стягнень.

Методика застосування пропорційності при диференціації строків такого виду стягнення, як тимчасове відсторонення з позбавленням права на доплати та направленням на курси з етики, також видається нечіткою. Крім того, незрозумілим є спосіб застосування цього принципу при виборі різних видів стягнень за фактично однотипні проступки суддів, зокрема з огляду на ознаку повторності порушень.

Науковці також піддають критиці деякі підстави для притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності. Наприклад, А.В. Шевченко вважає, що порушення правил підсудності або підвідомчості може розцінюватись як дисциплінарний проступок лише у разі розгляду справи по суті судом, до компетенції якого вона не належить [34, с. 109]. Щодо безпідставного вжиття заходів забезпечення позову, на думку науковця, це не має бути окремою підставою для дисциплінарного покарання, оскільки таке положення є прихованим тиском на суддю [34, с. 115]. Втім, з таким твердженням важко

погодитись, адже нівелювання цієї підстави може призвести до порушення законних прав громадян.

У статті 5.1 Європейської хартії про статус суддів зазначено, що «у випадку невиконання суддею одного із своїх обов'язків, чітко визначених законом, він може підлягати санкції лише на підставі рішення за пропозицією, рекомендацією або згодою комітету або органу, принаймні половина складу якого обрані судді. Справа такого судді повинна бути повністю розглянута цим органом, заслухано сторони, а суддя, справа якого розглядається, повинен мати право на представництво. Шкала застосовуваних санкцій має бути визначена суддівським законом, а застосування цих санкцій має підпорядковуватись принципу пропорційності. Рішення виконавчого органу, комітету або органу, що визначає санкцію, як це передбачається законом, може підлягати оскарженню у вищій судовій інстанції.» У статті 5.3. було додано наступне: «Кожна особа повинна мати можливість оскаржити неправильно винесене рішення у конкретній справі до незалежного органу без виконання окремих формальностей. Там, де в результаті повного та ретельного розгляду цей орган виявить безперечне порушення з боку судді, як це зазначається у пункті 5.1, цей орган має повноваження передати справу на розгляд дисциплінарної інстанції або принаймні рекомендувати здійснити таку передачу органу, що має відповідну компетенцію згідно із судовим законом» [24].

Наведені приклади та норми права демонструють потребу в уніфікації дисциплінарної практики та дотриманні принципу пропорційності при визначенні виду та міри стягнення за типові порушення суддями своїх обов'язків. Незважаючи на рекомендації міжнародних інституцій, в Україні досі спостерігаються значні розбіжності у застосуванні цього принципу, що підриває передбачуваність та справедливість дисциплінарної відповідальності суддівського корпусу.

Для забезпечення неупередженості судової системи та зміцнення довіри громадськості, уніфікація критеріїв призначення дисциплінарних стягнень з дотриманням пропорційності має стати одним із першочергових завдань

реформування цієї сфери. Належне врегулювання цього питання дозволить підвищити авторитет правосуддя та гарантувати незалежність суддів у їх професійній діяльності.

2.3. Принцип незалежності та неупередженості

Принципи незалежності та неупередженості тісно пов'язані між собою. Залежно від обставин Європейський суд може розглядати їх разом. Незалежність і неупередженість є інституційними гарантіями, на яких базується демократія та верховенство права.

Обов'язок держав забезпечити розгляд справи «незалежним і безстороннім судом» не обмежується судовою владою. Це також передбачає обов'язок виконавчої, законодавчої влади та будь-якого державного органу, незалежно від рівня, поважати рішення та ухвали суддів та виконувати їх. Складовою ставлення та поведінки працівників державних органів мають бути конституційні гарантії незалежності та неупередженості судової влади.

Незалежність суддів є невід'ємною складовою верховенства права, необхідною для функціонування судової системи. Це гарантія дотримання прав людини та основних свобод, завдяки якій кожна людина може довіряти системі правосуддя [41].

Рекомендаціями Комітету Міністрів Ради Європи № R(94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» від 13 жовтня 1994 року передбачено необхідність створення спеціального повноважного органу, який повинен накладати санкції та вживати дисциплінарні заходи, якщо такі заходи не вживає суд. «Рішення такого органу повинні контролюватись судовим органом найвищої інстанції, або ж він сам може бути таким органом найвищої інстанції. У законі повинна бути передбачена відповідна процедура для того, щоб суддя, якого це стосується, міг скористатись, по меншій мірі, гарантованою судовою процедурою, яка передбачена у Конвенції. Йдеться, зокрема, про розгляд

справи упродовж розумного строку та право відповіді на будь-яке висунуте обвинувачення» [42].

Із аналізу норм Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та Закону України «Про Вищу раду правосуддя», було зроблено висновок, що втручання в діяльність судді при здійсненні правосуддя – це будь-який вплив на суддю в інший, ніж передбачено процесуальним та іншим законодавством спосіб, з метою спонукання (схиляння, примушування) судді до ухвалення ним судового рішення, вигідного (потрібного, бажаного) для суб'єкта такого впливу змісту [43]. Окрім цього, міжнародні стандарти щодо дисциплінарної відповідальності неодноразово наголошували про такому важливому аспекті як недопущення конфлікту інтересів [43].

У нашому випадку рішення, щодо притягнення до дисциплінарної відповідальності виносить не суд, а Вища рада правосуддя, що для цього утворює відповідні Дисциплінарні палати з числа членів ВРП. Однак, варто зазначити, що вимоги, зокрема щодо неупередженості та незалежності розповсюджується і на членів ВРП.

При Вищій раді правосуддя функціонує служба дисциплінарних інспекторів. Служба дисциплінарних інспекторів встановлює високі вимоги до осіб, з числа яких вона формується. Зокрема обов'язковими вимогами є стаж роботи на посаді судді, адвоката, прокурора не менше 8 років, при цьому загальний стаж професійної діяльності не може бути меншим за п'ятнадцять років.

Стаття 28 Закону України «Про вищу раду правосуддя передбачає, що у повноваження такого інспектора входить: 1) проведення попередньої перевірки дисциплінарної скарги, переданої йому за результатами автоматизованого розподілу справ; 2) аналізує матеріали дисциплінарних справ; 3) збирання документів, інші матеріали, якщо цього потребує справа; 4) підготовка проектів ухвал і рішень дисциплінарної палати та Вищої ради правосуддя у межах дисциплінарного провадження стосовно судді; 5) аналіз матеріалів за скаргами на рішення у дисциплінарних справах стосовно суддів і прокурорів, підготовка

проектів висновків та рішень Вищої ради правосуддя; б) аналіз та узагальнення практики здійснення дисциплінарних проваджень та ухвалені рішення про притягнення або відмову у притягненні судді до дисциплінарної відповідальності [45].

Отже ми бачимо, що на Службу дисциплінарних інспекторів покладаються важливі, та, як сказав, фундаментальні обов'язки, особливо в аспекті існування такого інституту як дисциплінарна відповідальність. До кандидатів на посаду встановлюються високі вимоги, та сподівання, що майбутній інспектор буде безстороннім, незалежним, та виконувати свої обов'язки сумлінно.

Відповідно до практики Європейського суду, щоб встановити, чи є судова установа незалежною, особливо від виконавчої влади та сторін у справі, розглядаються, серед іншого, такі питання: порядок призначення членів судової установи та строк їх повноважень; наявність гарантій від зовнішнього впливу; питання про те, чи виглядає орган незалежним. Суд зазначив, що питання розмежування влади між виконавчою та судовою гілками влади набуває все більшого значення в його практиці

ЄСПЛ проводив аналіз відповідної процедури, підстав та порядку звільнення, який показав порушення комплексу принципів дисциплінарної відповідальності судді. Насамперед, це стосується принципу «незалежності та неупередженості суду».

Варто зазначити, що ЄСПЛ розуміє цей принцип як загальні складові зазначеного принципу, так і його особливі складові, визначені існуючими європейськими стандартами щодо відповідальності суддів. Зокрема у п. 103 рішення ЄСПЛ у справі «Олександр Волков проти України» зазначено, що для визначення того, чи можна суд вважати «незалежним» у розумінні ч. 1 ст. 6 Конвенції, слід враховувати, зокрема, спосіб призначення його членів та строк їх повноважень, наявність гарантій відсутності зовнішнього тиску, а також питання про наявність у органу зовнішніх ознак незалежності [45].

Як наслідок, це рішення стало підставою для вжиття відповідних дій для забезпечення структурної незалежності судової влади, зокрема, виключенням парламенту та президента від процесу звільнення та призначення судді.

Поняття «неупередженість» загалом означає відсутність упередженості або об'єктивність. Згідно з усталеною практикою ЄСПЛ, наявність неупередженості встановлюється за двома критеріями: (і) суб'єктивним, який стосується особистих переконань і поведінки окремого судді, тобто з'ясування, чи суддя суб'єктивно вільний від упереджень в конкретній справі; та (ii) об'єктивним, відповідно до якого сам суд, зокрема його склад, має надавати достатні гарантії для виключення будь-яких обґрунтованих сумнівів щодо його неупередженості. Оцінюючи незалежність слід звертати увагу на такі висновки: «... при визначенні того, чи може орган вважатись незалежним, суд повинен розглянути спосіб призначення членів суду, тривалість їх перебування на посаді, існування гарантій проти тиску на них ззовні, і питання про те, чи орган являє собою вияв незалежності» [46].

Розмежування між суб'єктивною та об'єктивною безсторонністю не є чітким, оскільки поведінка судді може не лише викликати об'єктивні сумніви у зовнішнього спостерігача (об'єктивний критерій), а й стосуватися внутрішніх переконань самого судді (суб'єктивний критерій). Навіть зовнішні прояви мають важливе значення, адже принцип полягає в тому, що «правосуддя має не тільки відправлятися, правосуддя має бути помітним для громадськості». Ключовим тут є довіра, яку суди в демократичному суспільстві повинні викликати у людей.

Першим принципом дисциплінарної відповідальності судді, відображеним у відповідному рішенні Європейського суду з прав людини, є принцип неупередженості. Належне розуміння цього принципу забезпечується через об'єктивні й суб'єктивні критерії. Ці критерії є гнучкими, тому їх дотримання слід оцінювати в кожному окремому випадку, враховуючи всі обставини справи. Неупередженість не можна зводити до спрощеного трактування чи формальних аспектів (наприклад, наявність родинних зв'язків).

Ключове розуміння цього принципу базується на тезі: «Правосуддя має не лише здійснюватися, воно має бути очевидним для громадськості» (як зазначав ЄСПЛ у справі «Волков проти України»).

Забезпечення належно та справедливої процедури притягнення судді до відповідальності є можливість судового оскарження рішення про накладення стягнення або звільнення. У цьому контексті ЄСПЛ перевіряв дотримання додаткових вимог, а саме: чи мав суд «повний обсяг компетенції» або забезпечував «достатній перегляд» для усунення порушень, пов'язаних з відсутністю незалежності суду першої інстанції (у цьому випадку - Вищої ради правосуддя). ЄСПЛ встановив, що перегляд справи заявника був недостатнім і не міг виправити недоліки справедливості процесу на попередніх стадіях провадження на національному рівні.

Безсторонність передбачає відсутність упередженості. Згідно з практикою Європейського суду з прав людини, наявність безсторонності визначається за двома критеріями: (і) суб'єктивним, який враховує особисті переконання та поведінку конкретного судді, тобто з'ясовується, чи не має суддя будь-яких особистих упереджень у цій справі; (ii) та об'єктивним критерієм, за яким необхідно встановити, чи надає сам суд, зокрема його склад, достатні гарантії для виключення будь-яких обґрунтованих сумнівів у безсторонності. У більшості відповідних випадків Суд зосереджується на об'єктивному критерії. Разом з тим, Суд зауважує, що чіткого розмежування між суб'єктивною та об'єктивною безсторонністю не існує, оскільки поведінка судді може не лише викликати об'єктивні сумніви щодо безсторонності з точки зору стороннього спостерігача (об'єктивний критерій), а й стосуватися особистих переконань самого судді (суб'єктивний критерій) [47].

Щодо розгляду парламентом питання про дисциплінарну відповідальність ЄСПЛ також встановив порушення принципу незалежності та неупередженості. Це полягало, зокрема, в тому, що дві особи, які входили до профільного парламентського комітету, одночасно були членами Вищої ради юстиції, що розглядала справу в першій інстанції. ЄСПЛ зауважив: «роль

політиків, які засідали в парламенті, до яких не висувалися вимоги наявності досвіду адвоката чи судді, у розгляді складних питань факти та право в окремій справі про дисциплінарну відповідальність, не було достатньо роз'яснено Урядом, і не було доведено, що ця процедура сумісна з вимогами незалежності та неупередженості суду відповідно до статті 6 Конвенції» [45]

Розглядаючи процедуру притягнення судді до дисциплінарної відповідальності, Європейський суд з прав людини виявив системні порушення принципу незалежності та безсторонності. По-перше, орган, який здійснював дисциплінарне провадження, не відповідав вимогам щодо формування більшості із суддів, обраних або призначених самими суддями. По-друге, більшість членів цього органу не працювали там на постійній основі та не отримували заробітної плати, що ставить під сумнів їхню незалежність і безсторонність.

Крім того, попередню перевірку фактів, які стали підставою для притягнення до відповідальності, здійснювали ті самі особи, які потім ухвалювали рішення про звільнення судді. Також окремі члени парламентського комітету були водночас членами дисциплінарного органу, що створювало конфлікт інтересів. Рішення про звільнення судді ухвалювали політики, до яких не висувалися вимоги щодо наявності юридичної освіти.

Важливим аспектом стала недостатня компетенція суду, який розглядав скарги на рішення про дисциплінарну відповідальність судді. Цей суд не мав належних повноважень для перевірки підстав притягнення до відповідальності по суті.

Отже, ці численні порушення свідчили про системне нехтування принципами незалежності та безсторонності при притягненні судді до дисциплінарної відповідальності. Адже незалежність судової влади є не привілеєм для суддів, а гарантією забезпечення права кожної людини на справедливий суд з метою захисту її прав і основних свобод у демократичному суспільстві [48].

2.4. Принцип гарантування права на захист

Принцип гарантування права на захист означає захист прав на доступ до суду. Про порушення доступу до суду ЄСПЛ зазначив у справі Кузьменко проти України [68].

Так, заявник скаржився, що йому було відмовлено у доступі до суду, оскільки, на національному рівні його заява повинна була розглядатись за іншою процедурою ніж та якою він скористався.

При цьому, ЄСПЛ відзначає, що з ним були зроблені схожі висновки у інших справах, які релевантні і тут, та відзначив, що процедура, що розглядається, не надавала заявникам можливості безпосереднього та оперативного визначення їх вимог. «Уряд не представив ніяких доказів того, що заявник, який не був учасником кримінальної справи, в рамках якого було здійснено обшук його квартири, мав право порушити судові провадження за статтею 234 КПК або що його скарга, подана відповідно до цієї процедури, може бути негайно розглянута судом незалежно від того, чи встановить слідчий орган злочинця та передасть його чи її до суду і коли. Також не було доведено, що кримінальний суд мав відповідну компетенцію для відшкодування шкоди по скарзі заявника, у тому числі, при необхідності, шляхом відшкодування збитків або застосування іншого відповідного цивільного засобу правового захисту» [68].

По своїй суті принцип гарантування права на захист визначено у статті 13 ЄКПЛ, а саме: «кожен, чиї права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

В.Б. Авер'янова називає гарантіями систему умов та засобів, що сприяють реалізації прав та свобод, охоплених законом інтересів [49, с. 160]. Гарантіями прав на захист можна назвати обов'язкові інструменти, що дають

можливість судді виконувати ним свої обов'язки, будучи при цьому захищеним від зовнішнього тиску.

Як показала практика можливість оскарження рішення Дисциплінарних палат можливо оскаржувати, а ймовірність позитивного, для скажника, рішення доволі висока.

У роботі Центру політико правових реформ наводиться цікава статистика, яка демонструє, що судді середньої та вищої ланки, тобто апеляційного та касаційного судів досить успішно реалізують своє право на захист, в той час, як їхні колеги з місцевих судів це робили менш успішно.

«У 8 випадках з 8 судді апеляційної та касаційної інстанцій успішно оскаржили рішення дисциплінарних палат про притягнення їх до відповідальності. Більше того, у всіх випадках ВРП прийняла рішення про закриття щодо них дисциплінарного провадження.

Водночас судді місцевих судів не так успішно оскаржували рішення про притягнення їх до дисциплінарної відповідальності. Лише у 17 випадках з 46 ВРП вирішила задовольнити їхні скарги повністю або частково.

Як правило, ВРП скасовувала рішення дисциплінарних палат за не реабілітуючими обставинами. У більшості випадків ВРП повністю або частково погоджувалася з висновками дисциплінарних палат щодо допущення суддями дисциплінарних проступків. Скасування рішення дисциплінарних палат найчастіше було вмотивовано незгодою з кваліфікацією дій судді відповідною дисциплінарною палатою, або незгодою з суворістю дисциплінарного стягнення, застосованого до судді» [30, с. 23-24]

Стаття 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод розвиває цю концепцію та гарантує кожному право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, заснованим підставі закону, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Однак, ЄСПЛ у своїй практиці ці гарантії розглядає переважно у їх цивільно-правовому аспекті, тобто без врахування особливостей статусу судді.

Проте, зі змісту статті 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, слідує, що у дисциплінарному провадженні необхідно дотримуватись принаймні таких процесуальних гарантій:

- після відкриття дисциплінарної справи суддя має право ознайомлюватися з матеріалами справи та матеріалами попереднього розслідування, якщо таке проводилося;

- суддя, щодо якого відкрито дисциплінарну справу, повинен мати право на захист та представника;

- розгляд дисциплінарної справи має відбуватися з дотриманням принципу змагальності;

- суддя, щодо якого відкрито дисциплінарну справу, має право давати пояснення на свій захист та право надавати докази щодо обставин, у яких його обвинувачують;

- слухання має бути відкритим, а рішення має бути обґрунтованим, відповідати характеру дисциплінарного проступку та оприлюднюватися [50, с. 13].

У своїй праці про особливості дисциплінарного провадження суддя Хустського районного суду Закарпатської області Ярослав Сідей зібрав важливі речі, дотримання яких обов'язкове у дисциплінарному провадженні [51].

Так, що звісно не заперечується, у будь-якому провадженні повинно забезпечуватись право на справедливий суд. Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на справедливий і публічний суд упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом.

Дотримання вищезгаданого права не повинно відбуватись декларативно, а мусить забезпечуватись певними процесуальними правами. Так суддя, у статті 10 Закону України про «судоустрій і статус суддів» зазначено, що кожен

має право на професійну правничу допомогу. У випадках, визначених законом, держава забезпечує надання професійної правничої допомоги безоплатно. Така розповсюджується і на суддів, щодо яких розглядається дисциплінарне провадження.

За винятком слухань перед законодавчим органом, слухання з дисциплінарних питань та питань усунення суддів з посади здійснюються в закритому режимі, втім, суддя може вимагати публічного слухання таких справ. Рішення по вищезгаданих справах мають бути опубліковані незалежно від того, чи слухання проходили за закритими дверима чи були публічними. (ст. 29 Монреальської декларації про незалежність правосуддя) [52].

Суддя відзначає також і той факт, що гарантією об'єктивного та справедливого розгляду дисциплінарної справи щодо судді є можливість подальшого оскарження ухваленого у справі рішення [51].

Він також звертає увагу на п. 20 Основних принципів незалежності судових органів (затверджених резолюціями Генеральної Асамблеї ООН 40/32 і 40/146 від 29 листопада і 13 грудня 1985 р.), де вказано, що рішення про дисциплінарне стягнення, відсторонення від посади чи звільнення мають бути предметом незалежної перевірки. У свою чергу, рішення спеціально уповноваженого органу, який накладає стягнення та вживає заходів дисциплінарного впливу, повинні контролюватися судовим органом вищої судової інстанції [53].

У сучасному суспільстві, забезпечення незалежності судової гілки влади та об'єктивності судових рішень є критично важливими аспектами. Проте, нарівні з цими принципами, вирішальним фактором є справедливість та обґрунтованість рішення, яке виноситься кваліфікованими та компетентними суддями.

Слід підкреслити, що професіоналізм суддів є не лише питанням технічних знань та навичок у сфері права, але й вимагає від них високих етичних стандартів у всіх аспектах життя. Доброчесність, порядність та

неупередженість у вирішенні справ є невід'ємними якостями, які формують довіру та повагу до суддів та судової системи загалом.

Слід зазначити, що ефективність та справедливість судової системи ґрунтуються, в тому числі, на незалежності суддів, об'єктивності та високому професіоналізмі. Лише за умови дотримання цих принципів можна забезпечити істинне верховенство права та забезпечити справедливість для всіх учасників судового процесу.

Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів чітко зазначає у пункті 69 про необхідність надання гарантій справедливого судового розгляду дисциплінарних проваджень, а також можливості оскарження такого рішення [15].

У випадку притягнення до дисциплінарної відповідальності судді йому передбачається можливість оскаржувати рішення Дисциплінарної палати до Вищої ради правосуддя, проте для цього потрібно дозвіл самої Дисциплінарної палати.

Згідно з чинною редакцією Закону України «Про Вищу раду правосуддя», «у розгляді скарги не беруть участі члени Вищої ради правосуддя, які входять до Дисциплінарної палати, що ухвалила оскаржуване рішення» [44]. Ймовірно, такі зміни відбулися після рішення Європейського суду з прав людини у справі Олександра Волкова.

Рішення самої Вищої ради правосуддя суддя має право оскаржувати до суду, якщо це рішення було прийнято за його скаргою. Підставами для оскарження відносяться (стаття 52): «1) склад Вищої ради правосуддя, який ухвалив відповідне рішення, не мав повноважень його ухвалювати; 2) рішення не підписано будь-ким із складу членів Вищої ради правосуддя, які брали участь у його ухваленні; 3) суддя не був належним чином повідомлений про засідання Вищої ради правосуддя - якщо було ухвалено будь-яке з рішень, визначених пунктами 2-5 частини десятої статті 51 цього Закону; 4) рішення не містить посилань на визначені законом підстави дисциплінарної

відповідальності судді та мотиви, з яких Вища рада правосуддя дійшла відповідних висновків».

Окрім того, у дисциплінарному провадженні судді надається можливість подавати докази, заявляти клопотання про виклик свідків, висловлювати заперечення по суті, заявляти відводи.

Правова державність та захист прав громадян є важливими складовими суспільного устрою, судова влада відіграє вирішальну роль у забезпеченні справедливості. Професіоналізм, компетентність та ефективність суддів стають основними критеріями, які визначають довіру громадян до судової системи.

За останні роки дискусія навколо судової відповідальності стала більш глибокою і різноманітною. Важливою є розуміння та визначення різновидів судової відповідальності, що дозволяє краще регулювати поведінку суддів та підвищувати якість їхніх рішень.

У цьому контексті варто звернутися до двох аспектів судової відповідальності: індивідуальної та інституційної. Індивідуальна відповідальність суддів полягає в їхній здатності приймати обґрунтовані та справедливі рішення, відповідно до закону та норм моралі. Вона включає в себе розгляд поведінки суддів поза судовою залом, яка також може впливати на їхню діяльність.

З іншого боку, інституційна судова відповідальність стосується системних аспектів судової діяльності, таких як ефективність управління справами, доступ до судових процедур та загальна реформа судової системи. Ця форма відповідальності охоплює також контроль за додержанням судовою владою встановлених процедур та стандартів.

Забезпечення ефективною судовою відповідальністю є важливою передумовою для збереження правової держави та забезпечення справедливості для всіх громадян. Вона не лише сприяє покращенню якості судових рішень, але й формує високий стандарт професіоналізму та довіри до судової системи, що є важливим фактором для стабільності та розвитку суспільства [19].

Міжнародні документи не вказують на необхідність встановлення строків давності притягнення до дисциплінарної відповідальності, проте наявність таких строків є звичайною практикою європейських держав та Європейського суду з прав людини. Це ґрунтується на загальних засадах права, які визначають мету юридичної відповідальності та неможливість досягнення такої мети, коли з моменту порушення пройшов значний час.

Однак забезпечення ефективного механізму притягнення до відповідальності неможливо без гарантування права на захист судді, що притягується до дисциплінарної відповідальності. Це є важливим інструментом для дотримання норм ЄКПЛ, оскільки реалізація прав та обов'язків судді неодмінно супроводжуватиметься можливістю отримати дисциплінарне покарання у випадку вчинення ним відповідної помилки [53, с. 405].

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО ДОТРИМАННЯ ВИМОГ СТАТТІ 6 ЄКПЛ У ДИСЦИПЛІНАРНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ СУДДІВ ДО ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

3.1. Особливості дотримання вимог статті 6 ЄКПЛ у дисциплінарних провадженнях стосовно суддів.

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини стверджує, що незалежність судової влади гарантує кожній особі основоположне право на справедливий і безсторонній судовий розгляд відповідно до закону. [55]

Незалежність суддів є невід'ємною складовою принципу верховенства права. Вона забезпечує, що судді можуть розглядати справи неупереджено, керуючись виключно законом, фактами справи та своєю оцінкою обставин. Ніхто не має права безпідставно відводити суддю від розгляду конкретної справи. Рішення про відвід має прийматися судовою владою на основі чітких критеріїв за прозорою процедурою.

Незалежність суддів не є їхньою особистою перевагою, а гарантією неупередженого правосуддя в інтересах усіх громадян. Вона розуміється як запорука свободи, захисту прав людини і рівності сторін перед законом під час судового розгляду.

Судові рішення повинні переглядатися виключно за встановленими законом процедурами для їх оскарження.

Принцип незалежності судової влади означає, що жоден суддя не повинен зазнавати жодного впливу, тиску чи втручання з боку інших органів влади при ухваленні рішень. Судді мають бути вільними від будь-яких обмежень у процесі здійснення правосуддя, навіть з боку вищих судових інстанцій.

Тлумачення законів, оцінка фактів і доказів суддями для вирішення справи не можуть стати підставою для притягнення їх до відповідальності, окрім випадків умисного правопорушення або грубої недбалості.

Незалежність суддів є невід'ємною складовою їхнього статусу, конституційним принципом організації та функціонування судових органів, а

також професійної діяльності суддівського корпусу. Незалежність суддів передбачає насамперед їхню свободу від будь-яких обставин та впливів, крім приписів закону, під час здійснення правосуддя.

Подальший розвиток судової системи має на меті утвердження верховенства права в суспільстві та гарантування для кожної особи права на справедливий і неупереджений судовий розгляд. Організація судоустрою та судочинства повинна унеможлиблювати будь-які спроби тиску на суддів та найменші сумніви щодо їхньої безсторонності й професіоналізму. Механізм притягнення суддів до відповідальності має забезпечувати ефективне й своєчасне реагування на випадки свавільних чи некомпетентних дій з їхнього боку.

Для забезпечення справедливого і неупередженого розгляду дисциплінарних справ щодо суддів процедура має максимально наближатися до судового процесу та відповідати принципам верховенства права. Дисциплінарне провадження має відбуватися на засадах змагальності та рівності сторін. Обов'язок доказування наявності підстав для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності покладається на судових інспекторів, які ініціювали перевірку. При цьому суддя, щодо якого порушено питання про дисциплінарне стягнення, користується презумпцією невинуватості.

Особа, яка вважає себе потерпілою від неналежної поведінки судді, а також сам суддя мають право вільно і публічно висловлювати свою позицію під час провадження, надавати докази, заперечувати проти доказів іншої сторони. Вони повинні мати можливість ознайомитися з усіма матеріалами справи. Розгляд має відбуватися в розумні строки.

Залежно від результатів розгляду справи та ступеня порушення до судді можуть застосовуватися такі заходи як попередження, догана, відсторонення від здійснення правосуддя, звільнення з посади. У разі завдання матеріальної шкоди суддя може бути зобов'язаний відшкодувати її. Застосування дисциплінарних стягнень має запобігати проявам суддівського свавілля,

утверджувати принцип невідворотності відповідальності та стимулювати суддів сумлінно і відповідально ставитися до виконання професійних обов'язків.

Дисциплінарне стягнення тягне для судді певні негативні правові наслідки, зокрема обмеження у професійній кар'єрі. Воно може бути зняте лише з підстав та у порядку, передбачених законом. Рішення у дисциплінарній справі можуть бути оскаржені суддею в судовому порядку виключно з питань порушення встановленої процедури їх ухвалення.

Так, Велика Палата Верховного Суду у справі № 9901/87/21 від 06.04.2023 року, зазначила що в межах судового розгляду, предметом якого є законність рішення ВРП про звільнення судді, не можуть оцінюватись обставини дисциплінарної справи відносно судді (у тому числі мотиви ВРП й оцінка нею обставин, що стали підставою для прийняття рішення в межах дисциплінарного провадження стосовно судді, а також окремі процедурні рішення цього органу). Зазначений висновок суду не відповідає очікуванню заявниці, оскільки останньою доводилось те, що саме підстави для притягнення її до дисциплінарної відповідальності не були дослідженні [56].

На мою думку, висновком із даного рішення є те, що Верховним судом здійснюється аналіз саме дотримання процедури дисциплінарного провадження, забезпечення дотримання гарантій на справедливий суд, передбачених, зокрема статтею 6 ЄКПЛ, однак не досліджуються обставини, що стали підставою дисциплінарної справи.

Виконуючи свої обов'язки, судді мають утверджувати незалежність судової влади, гарантовану Конституцією та законами України. Вони повинні підвищувати авторитет судів, забезпечувати виконання судових рішень шляхом справедливого і неупередженого розгляду справ у встановлені терміни. Судді зобов'язані реагувати на будь-які спроби тиску чи втручання у їхню діяльність відповідно до присяги. Якщо є підстави вважати, що відбувається посягання на незалежність судді, він повинен вжити заходів для припинення порушення та притягнення винних осіб до відповідальності.

Незалежність суддів є головною умовою їх об'єктивності та неупередженості. Тому суддя керується лише законом і нікому не підзвітний при здійсненні правосуддя. Суддям гарантується свобода ухвалення рішень за внутрішнім переконанням відповідно до закону.

Незалежність суддів під час розгляду конкретних справ має забезпечуватися в самому суді. Тому неприпустимий будь-який непроцесуальний вплив на суддю з боку інших суддів чи посадовців. Не можна вимагати від судді інформацію про хід розгляду справи поза встановленою процедурою. Також неприпустимо отримувати матеріали справи з порушенням законодавства. Посяганням на незалежність суддів є спроби розкрити таємницю нарадчої кімнати чи витребувати незавершені справи. Незалежність судової влади має бути забезпечена на всіх рівнях і етапах здійснення правосуддя [57, с. 15-19].

Розглянемо випадок, коли суддя оскаржував рішення Вищої ради правосуддя про притягнення його до дисциплінарної відповідальності. Одним з мотивів скарги було те, що під час дисциплінарного провадження були досліджені матеріали кримінальної справи, на підставі яких і зроблено висновок про наявність підстав для дисциплінарної відповідальності. На думку судді, це становило порушення статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, оскільки його вину у кримінальному провадженні ще не було доведено.

Проте Велика Палата Верховного Суду роз'яснила, що в дисциплінарному провадженні діє принцип автономності, який за наявності відповідних підстав дозволяє притягнути особу до дисциплінарної відповідальності незалежно від того, чи була встановлена її вина у кримінальній справі.

Посилаючись на практику Європейського суду з прав людини, Велика Палата зазначила, що притягнення до дисциплінарної відповідальності на основі відомостей про факти, встановлені у кримінальному провадженні, не є порушенням статті 6 Конвенції, якщо такі відомості аналізувалися під кутом

зору правил службової етики, навіть якщо у кримінальному провадженні особа була виправдана.

Щодо презумпції невинуватості, гарантованої ч. 2 ст. 6 Конвенції, Велика Палата зазначила наступне: «Більше того, гарантована пунктом 2 статті 6 Конвенції презумпція невинуватості застосовується до процедури, яка за своєю суттю є кримінальною, і в межах якої суд робить висновок про вину особи саме у кримінально-правовому сенсі (рішення Європейського суду з прав людини від 11 лютого 2003 року у справі «Ringvold v. Norway», заява N 34964/97). Відтак зазначена гарантія не може бути поширена на дисциплінарні й інші провадження, які згідно з пунктом 1 статті 6 Конвенції охоплюються поняттям спору щодо прав та обов'язків цивільного характеру» [58].

Забезпечення особистої безпеки суддів та їх близьких є важливою гарантією незалежності суддів при здійсненні правосуддя. У разі виникнення загрози життю, здоров'ю, житлу чи майну судді або членів його сім'ї у зв'язку з виконанням ним службових обов'язків, Закону України від 23 грудня 1993 р. No 3781- XII «Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів» зобов'язує керівництво судів вживати заходів для безперешкодного здійснення правосуддя.

Зокрема, голови судів мають контролювати, щоб правоохоронні органи належно виконували заходи безпеки стосовно суддів та їхніх родин. Це може включати організацію особистої охорони, охорону житла та майна, видачу суддям зброї чи засобів індивідуального захисту тощо. Держава має гарантувати, що судді можуть виконувати свої обов'язки без побоювань за власну безпеку чи безпеку рідних, не зазнаючи фізичної або психологічної загрози чи тиску [59].

Лише за умови надійного захисту від посягань та помсти суддям вдається зберігати неупередженість та об'єктивність при здійсненні правосуддя, не піддаватися впливу з боку зацікавлених осіб. Тож забезпечення належного рівня безпеки є невід'ємним складником принципу незалежності суддів та судової влади в демократичному суспільстві.

Суддя, щодо якого розглядається питання про притягнення до дисциплінарної відповідальності, та/або його представник мають право давати пояснення, клопотати про виклик свідків, задавати запитання учасникам провадження, висловлювати заперечення, заявляти клопотання та заперечень (ч. 13 ст. 95).

Суддя місцевого чи апеляційного суду може оскаржити рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України про притягнення його до дисциплінарної відповідальності до Вищої ради юстиції або до суду в порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України, не пізніше одного місяця з дня вручення або отримання поштою копії рішення (ч. 1 ст. 99). Право на оскарження рішення.

Розгляд дисциплінарної справи відбувається у відкритому засіданні, на яке запрошуються особа, за скаргою (заявою) якої відкрито справу, або її представник та суддя, стосовно якого відкрито справу. На засіданні мають право бути присутніми будь-які зацікавлені особи (ч. 10 ст. 95). Право бути запрошеним та брати участь у розгляді дисциплінарної справи.

У разі неможливості з поважних причин взяти участь у засіданні органу, який здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, суддя, щодо якого розглядається справа, може надати письмові пояснення по суті порушених питань, які додаються до постанови. матеріал справи. Письмові пояснення судді оголошуються на засіданні в обов'язковому порядку. Повторна неявка цього судді в засідання є підставою для розгляду дисциплінарної справи за його відсутності (ч. 11 ст. 95). Право подавати письмові пояснення (право на відповідь); право не з'являтися на засідання з поважних причин.

Копія постанови органу, який здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, про відкриття дисциплінарної справи не пізніш як через три дні з дня її прийняття надсилається судді, щодо якого відкрито дисциплінарну справу. До рішення додається копія висновку члена органу, який здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів (ч. 8 ст. 95). Право бути повідомленим про відкриття дисциплінарної справи.

Розгляд дисциплінарної справи щодо судді відбувається на засаді змагальності. На засіданні органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, заслуховуються звіти члена органу, який здійснює перевірку, про результати перевірки, пояснення судді, щодо якого розглядається справа, та/або його представника, свідків, а також інших заінтересованих осіб (ч. 12 ст. 95). Право надавати докази та доводити свою позицію.

Копія рішення органу, який здійснює дисциплінарне провадження щодо суддів, у семиденний строк вручається або надсилається судді, щодо якого розглядалася дисциплінарна справа, або його представнику (ч. 8 ст. 96). Право судді на повідомлення про результати розгляду дисциплінарної справи.

При дослідженні неупередженості та незалежності дисциплінарного органу практика ЄСПЛ спочатку досліджує загальні гарантії незалежності Ради правосуддя, а вже потім склад відповідного дисциплінарного органу.

Елементи, які ЄСПЛ взяв до уваги під час перевірки відповідності дисциплінарного органу — ради суддів — вимогам щодо незалежності та неупередженості, перелічені в показовій справі «Олександр Волков проти України»: 1) чи мав такий орган значне представництво суддів – не менше половини складу суду складають судді – це буде вагомим свідченням неупередженості; 2) спосіб призначення суддів до цього органу та роль суддівської спільноти в цьому процесі; 3) чи працювали члени дисциплінарного органу повний робочий день, чи продовжували працювати та отримувати заробітну плату поза ним; 4) чи входили до дисциплінарного складу суддів представники прокуратури; 5) чи брали участь члени дисциплінарного органу в попередньому розслідуванні дисциплінарної справи та чи брали згодом участь у розгляді цієї ж справи дисциплінарним органом [45].

Зрештою, у справі Волкова рішення ухвалили 16 присутніх на засіданні членів ВРЮ, з яких лише троє були суддями (п. 111). Це дозволило зробити висновок про те, що вимоги щодо прийняття рішення про притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності більшістю від складу суддівського корпусу

не були дотримані, та вподальшому суд чітко встановив, що ВАСУ не забезпечив достатнього перегляду справи щодо звільнення судді з його посади.

Дотримуючись такого ж підходу, Суд у рішенні у справі «Денісов проти України» також висловив сумніви щодо незалежності дисциплінарного органу, оскільки справу розглядали ті ж представники ВРЮ, в тому ж складі, що й у справі Волкова, а рішення ухвалювали вісімнадцять членів, з яких лише вісім були суддями. Таким чином, члени, які не є суддями, становили більшість, здатну визначити результат провадження.

Суд у цій справі, зокрема, відзначив, що «нездатність ВАСУ скасувати оскаржуване рішення та відсутність норм, що регулюють подальший хід дисциплінарного провадження (зокрема, які заходи мають бути вжиті причетними органами влади в результаті визнання оскаржуваних рішень незаконними та строки вжиття таких заходів), породжує серйозну невизначеність щодо реальних правових наслідків такого судового визнання». Також було встановлено, що навіть у випадку позитивного вирішення справи ВАСУ поновлення на посаді не сталося б. Судді мали ініціювати нові провадження щодо відновлення попередньої посади.

З огляду на ці та інші міркування Суд дійшов висновку, що провадження у ВАСУ не було гарантовано незалежності та неупередженості через структурні недоліки та видимість особистої упередженості (пункт 72).

Європейський суд з прав людини неодноразово відзначав, що саме право на доступ до суду, в тому розумінні, що особа, що вбачає у відповідних рішеннях, діях чи бездіяльності порушення своїх прав повинна мати можливість звернутись за захистом до суду, а з боку держави не повинні чинитись перешкоди, що, власне, є основною складовою права на суд [60].

У справі «Куликов та інші проти України» заявники посилались, що під час розгляду справ заявників у національних органах останні не були незалежними та неупередженими [61].

В свою чергу ЄСПЛ покладаючись на висновки зроблені у справі «Олександр Волков проти України», які суд визнає застосовними до цієї справи

було зроблено висновок, що провадження у Вищій раді юстиції Верховній Раді України характеризувалося великою кількістю системних і загальних недоліків, які ставлять під сумнів принципи незалежності та неупередженості. Також зроблено висновок, що подальший перегляд справи судом не усунув ці недоліки.

Суд зазначає: «подання ВРЮ про звільнення заявників було внесено Президентові України, а не до Верховної Ради, для ухвалення остаточного рішення про їх звільнення. Оскільки ця частина процесу прийняття рішень була покладена на Президента України, який був наділений значними виконавчими повноваженнями, видається, що цей етап провадження на національному рівні не забезпечив основних гарантій судового процесу, як правило, передбачених статтею 6 Конвенції. Суд вважає, що ця відмінна особливість проміжного етапу складної національної процедури не впливає на загальний висновок про те, що принципи незалежності і неупередженості не були забезпечені на національному рівні».

У дисциплінарній справі «Білген проти Туреччини» суддя, на якого покладено санкції, намагався оскаржити дисциплінарне рішення Ради правосуддя Туреччини. Однак у статті 159 Конституції Туреччини чітко зазначено, що рішення Верховної ради не підлягають судовому перегляду. Судді скаржилися, що такий стан речей порушує право на доступ до суду за статтею 6.1 ЄКПЛ, і Суд постановив, що мало місце порушення його прав за Конвенцією [62].

У рішенні у справі Рамош Нунес де Карвалью і Са проти Португалії (Ramos Nunes de Carvalho e Sá v. Portugal) заявник, зокрема, поставив під сумнів незалежність і неупередженість судової палати Верховного суду Португалії, яка до компетенції належить перегляд рішень Ради юстиції про притягнення до дисциплінарної відповідальності за такими підставами: 1) що голова Ради юстиції був одночасно головою Верховного Суду (п. 151); 2) що призначення членів спеціальної судової палати Верховного Суду, до компетенції якої входить розгляд дисциплінарних проваджень, не забезпечило

їх незалежності, оскільки призначення цієї спеціальної палати здійснював Голова Верховного Суду (параграф 151); і 3) той факт, що судді в такій палаті також підпадають під дисциплінарні права та оцінку ради суддів, вплинув на їх незалежність.

Суд відхилив усі ці три аргументи, зазначивши, що правила призначення суддів до цієї палати були суворо об'єктивними, а роль голови суду – формальною. Насправді до цієї Палати входять найвищі судді з усіх палат, що входять до складу Верховного Суду. Щодо можливої відсутності незалежності, оскільки ці судді також підлягають оцінці та дисциплінарним рішенням Ради правосуддя, Суд вважав, що ці судді вже завершили свою кар'єру, не прагнуть просування по службі та не підлягають будь-яка оцінка для просування по службі.

У справі Суд постановив, що незалежність і неупередженість Вищої ради юстиції Португалії можуть бути порушені під сумнівом, оскільки, незважаючи на те, що судді становили більшість комісії, яка розглядала справи, судді були в меншості під час обговорень, які призвели до відповідних рішень. Хоча цей аспект не має значення для остаточного рішення, він підкреслює важливість складу дисциплінарного органу.

Посилаючись на обсяг судового перегляду, у рішенні Великої палати у справі *Ramos Nunes de Carvalho e Sá* проти Португалії від 2018 року Суд зазначив, що національні суди повинні «адекватно вказати причини, на яких ґрунтуються їхні рішення» (с. 185). Не вимагаючи детальної відповіді на кожен аргумент, висунутий скаржником, це зобов'язання, однак, передбачає, що учасник судового процесу може очікувати конкретної та прямої відповіді на ті аргументи, які є вирішальними для результату відповідного провадження [63].

Таким чином, у цій справі Суд дійшов висновку, що судовий орган не може вважатися таким, що має абсолютну юрисдикцію, якщо він не має повноважень оцінювати, чи було покарання пропорційним проступку (пункт 202). Однак цей висновок був предметом окремої думки, згідно з якою перегляд, здійснений Верховним судом Португалії, задовольняв вимоги статті 6

ЄКПЛ. Судді, які не погодилися, стверджували, що оскарження адміністративних рішень щодо притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності має виконувати іншу функцію або мати ширший обсяг. Необхідно надати доступ до суду повної юрисдикції, щоб перегляд розглядався як достатній, але не обов'язково повторний розгляд — особливо щодо фактів і доказів, на які посилається адміністративний орган. Інакше виступають за збереження різниці між «перевіркою та переглядом» і «повторним розглядом» і виступають проти створення «*lex specialis*» щодо сфери судового перегляду дисциплінарних проваджень суддів» (параграфи 21-28 окремої думки).

Як показує це рішення, розуміння того, яким має бути обсяг судового перегляду, щоб вважатися достатнім, викликало певні суперечки серед суддів Суду. Однак основним критерієм, якого тут слід дотримуватися, є тест, прийнятий Судом, і, отже, якщо справа стосується критичних фактичних питань, а суддя, на який покладено санкції, не мав можливості бути заслуханим щодо них перед дисциплінарним органом, ненадання такої можливості обговорення фактів і доказів на апеляційному рівні вважалося достатнім переглядом, що становить порушення статті 6 ЄКПЛ.

Однак, не варто вважати, що ЄСПЛ це орган, що мусить самостійно розібратись щодо наявності порушення, зокрема шостої статті.

У справі «Мельник проти України» заявниця скаржилась на те, що через відмову в задоволенні її касаційної скарги, внаслідок пропущення строків на таке оскарження, і відповідно припинення розгляду її трудового спору, її було позбавлена права на доступ до суду. Заявниця без якогось об'єктивного обґрунтування просила відшкодування заподіяної шкоди [64].

В свою чергу ЄСПЛ нагадав, що право на доступ до суду не є абсолютним і може бути обмеженим, особливо в контексті умов прийнятності скарги. «Ці обмеження повинні мати законну мету та бути пропорційними між використаними засобами та досягнутими цілями» [65].

Справа *Cotora v. Romania* стосувалася дисциплінарного провадження щодо судді - голови апеляційного суду - через те, що вона, імовірно, впливала

на процес відбору й призначення конкретних кандидатів на посади своїх заступників. Європейський суд з прав людини дійшов висновку про відсутність порушень пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на справедливий суд), оскільки за час дисциплінарного провадження та його наступного перегляду судами були дотримані відповідні гарантії цієї статті [66].

ВИСНОВКИ

Дослідження ролі Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) в утвердженні стандартів дисциплінарної відповідальності суддів свідчить про те, що ЄСПЛ відіграє важливу роль у забезпеченні захисту прав суддів від надмірного впливу з боку держави та інших сторін.

Перш за все, слід зазначити, що рішення ЄСПЛ щодо дисциплінарних справ суддів мають вирішальне значення для законодавства та практики судової влади в Україні. Саме через важливість рішень ЄСПЛ в цій сфері Україна приділяє значну увагу необхідності реформування судової системи в цілому, та дисциплінарного провадження зокрема.

ЄСПЛ також надає детальні оцінки ситуації щодо дисциплінарної відповідальності суддів в Україні та дозволяє розробляти кращі практики в цій сфері.

В справі «Олександр Волков проти України» Європейський суд з прав людини зробив висновок, що Україна порушила статтю 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, оскільки не забезпечила заявнику можливості захисту його прав на засіданні касаційної інстанції, внаслідок чого він був позбавлений можливості ефективно оскаржити свій вирок, щодо звільнення його з посади.

Це рішення стало підґрунтям для подальшого виключення політичної складової в процесі призначення чи звільнення суддів.

Згідно з практикою Європейського суду з прав людини, звільнення судді повинно бути останнім заходом і вживатись тільки у випадках, коли немає іншої адекватної альтернативи. ЄСПЛ вважає, що звільнення судді повинно бути засноване на достатньо обґрунтованих підставах, включаючи поведінку, яка серйозно підриває довіру до судової влади або погіршує якість юстиції. При цьому, будь-яке рішення про звільнення повинно бути прийняте в рамках процедури, яка гарантує право на чесний суд, забезпечує можливість ефективного оскарження та включає заходи для забезпечення внутрішньої та

зовнішньої незалежності судді. В цьому контексті ЄСПЛ вказує на необхідність забезпечення підтримки для незалежних суддів, які стикаються зі значними труднощами в своїй роботі та нерідко піддаються тискам та переслідуванням.

Висновки ЄСПЛ відображають важливість дисциплінарної відповідальності суддів, а також їхньої незалежності та недоторканності.

Інакше кажучи, ЄСПЛ у своїх висновках зазначає, що дисциплінарні процедури, які застосовуються до суддів, повинні гарантувати невтручання у суддівську незалежність. Це означає, що дисциплінарні процедури не повинні залежати від будь-якого іншого органу влади або зовнішнього впливу, і повинні здійснюватися відповідно до принципів рівності перед законом та справедливого судочинства. Таким чином процедури дисциплінарної відповідальності судді не повинні використовуватись для тиску на суддів або для втручання у їх професійну діяльність.

Провадження про дисциплінарну відповідальність не повинно здійснюватись поза межами судової влади, а будь-яке втручання з боку виконавчої влади або інших третіх осіб може вплинути на незалежність судді та порушити процесуальні гарантії. Із зазначеного та узагальненої практики ЄСПЛ також слідує, що рішення про дисциплінарне покарання судді повинно бути прийняте незалежним органом, який складається переважно зі суддів, обраних суддями, кожен з яких оцінює докази за власним переконанням та відповідає перед законом. Крім того, цей орган повинен діяти відповідно до закону, з урахуванням всіх обставин справи та не підлягати ніякому тиску з боку виконавчої влади або інших осіб.

Через свою практику та рішення, ЄСПЛ допомагає у підвищенні стандартів професійної поведінки суддів, а також встановленні критеріїв для оцінки дій суддів та здійсненні дисциплінарної відповідальності за їх порушення.

ЄСПЛ не встановлює конкретних видів дисциплінарних покарань для суддів. Замість цього, він вимагає, щоб дисциплінарне покарання було пропорційним порушенню, дотримувалося процедури забезпечення права на

захист та було передбачуваним. Така передбачуваність означає, що дисциплінарні процедури повинні бути визначені законом, який повинен передбачати гарантії процесуальних прав суддів.

Зокрема, аналізуючи висновки Європейського суду з прав людини, можна стверджувати, що це стосується дотримання основних принципів справедливого розгляду справи, включаючи право на захист, рівність сторін, право на публічний і прозорий розгляд дисциплінарної справи та можливість оскарження рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності до суду.

Зовнішня незалежність судді у провадженнях про дисциплінарну відповідальність полягає в забезпеченні об'єктивного, незалежного і недискримінаційного розгляду справи, відсутності втручання з боку виконавчої влади та забезпеченні права на захист своїх прав.

Право на захист судді у провадженнях про дисциплінарну відповідальність полягає в тому, що при розгляді справ про дисциплінарну відповідальність судді, суддя повинен мати можливість викликати свідків, представляти докази, отримувати копії документів, мати можливість звернутися до адвоката, а також мати право на оскарження рішення про притягнення до дисциплінарної відповідальності до суду для представлення своїх прав та інтересів, що допоможуть забезпечити об'єктивний розгляд справи.

ЄСПЛ вважає, що найбільш ефективними дисциплінарними заходами є ті, що забезпечують запобігання порушенням в майбутньому, замість просто накладання покарання.

У зв'язку з цим ЄСПЛ зазначає, що дисциплінарні заходи мають відповідати певним стандартам, зокрема, повинні включати навчання та нагляд за діяльністю суддів, а також можуть передбачати відсторонення від посади, але тільки у випадках, коли інші заходи не можуть забезпечити ефективного контролю над поведінкою судді. До того ж дисциплінарне покарання не повинно завдавати неприйнятної шкоди професійній репутації судді або шкодити довірі громадськості до судової системи в цілому.

Реалізація зазначених стандартів можлива лише за умови дотримання гарантій незалежності суддів у суспільстві, а також забезпечується діяльністю спеціально створених для цього органів суддівського врядування та самоврядування. Метою діяльності спеціально створених органів суддівського врядування та самоврядування є створення в межах своїх повноважень реальної можливості судді приймати рішення у справі виключно на основі норм права, керуючись внутрішнім переконанням за результатами власної оцінки доказів.

У своїх рішеннях ЄСПЛ визначає принципи, які повинні бути дотримані при розгляді справ про дисциплінарну відповідальність суддів, а також звертає увагу на права та інтереси суддів, що забезпечує збалансованість процесу розгляду справи.

Дотримання основних принципів справедливого судочинства, прозора та регульована законодавством процедура притягнення до дисциплінарної відповідальності та захист прав суддів на незалежність та свободу вираження своєї думки є важливими аспектами для правильної процедури притягнення до дисциплінарної відповідальності судді відповідно до висновків ЄСПЛ.

Отже, ЄСПЛ вимагає, щоб дисциплінарне покарання для суддів було пропорційним та ефективним, забезпечувало запобігання порушенням у майбутньому та було передбачуваним та забезпечувало повагу до професійної репутації суддів та довірі до судової системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. с. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>;
2. Ріхтер В.В. Дисциплінарна відповідальність суддів в Україні: адміністративно-правова сутність. Юридична наука № 5(107)/2020. том 2. С. 67-73;
3. Бангалорські принципи поведінки суддів, схвалені резолюцією 2006/23 Економічної та Соціальної Ради ООН від 27 липня 2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text;
4. Лавріненко О.В. Поняття та зміст інституту дисциплінарної відповідальності. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності 2012. №1. С.181-187;
5. Пашук Т. І. Передбачуваність нормативних підстав Дисциплінарної відповідальності суддів: Загальнотеоретичний аспект / Пашук Т.І. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. – 2019. Том 3. С. 100 – 108;
6. Aristotle. The Nicomachean Ethics / trans.: W. D. Ross. Kitchener : Batoche Books, 1999. 182 p.;
7. Case of Karácsony and Others v. Hungary (Applications nos. 42461/13 and 44357/13): Judgment of the European Court of Human Rights, 17 May 2016;
8. Рекомендація N (94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» ухвалена 13.10.1994 р. Комітетом Міністрів Ради Європи на 518 засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text;
9. Бондарчук Р.А. Дисциплінарна відповідальність судді та правова природа процедури її застосування. The scientific heritage No 70. 2021. С. 43-47;

10. Василенко В.М. Дисциплінарна відповідальність суддів України: підстави, порядок та особливості дисциплінарного провадження / В.М. Василенко // Право і безпека. – 2011. – № 3(40). URL: <http://www.nbuv.gov.ua>.
11. Виноградова Л.Є. Дискусійні питання відповідальності суддів / Л.Є. Виноградова // Вісн. Верхов. Суду України. – 2004. – № 7(47). – С. 45–47.;
12. Подкопаєв С.В. Дисциплінарна відповідальність суддів: сутність, механізм реалізації : монографія / С.В. Подкопаєв. – 2-ге вид., випр. і допов. – Х. : ВД «ІНЖЕК», 2005. – 216 с.;
13. Шевченко А. В. Дисциплінарна відповідальність суддів України: дис. канд. юрид. наук. Київ, 2013. 238 с.;
14. Висновок № 3 (2002) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU02286?an=2>;
15. Рекомендація CM/Rec (2010) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки: ухвалено Комітетом Міністрів Ради Європи 17 листопада 2010 р. на 1098 засіданні заступників міністрів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38;
16. Т.Р. Куценко. Особливості дисциплінарної відповідальності судді як спеціального суб'єкта трудового права. – 2021. 90-94 с.;
17. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 31, с. 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>;
18. Шевченко А. В. Дисциплінарна відповідальність суддів України/ за ред. проф. А. В. Шевченка . К.: 2014. 260 с.;

19. Н. Антонюк, О. Верба-Сидор, Т. Пашук, С. Рабінович. Незалежність і дисциплінарна відповідальність суддів: міжнародні стандарти й національна практика: монографія / Н. Антонюк, О. Верба-Сидор, Т. Пашук, С. Рабінович // Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України / Редкол.: П. М. Рабінович (голов. ред.) та ін. Львів : Видавництво БФ «Медицина і право», 2020. 249 с.;

20. Городовенко В. В. Інституційна незалежність судової гілки влади в Україні: конституційно-правовий аспект // Вісник Конституційного Суду України № 1/2021. С. 81–92.;

21. Веніславський Ф. В. Незалежність судової влади в аспекті європейської інтеграції України / Ф. В. Веніславський // Україна і Європейський Союз: шлях до сталого розвитку : зб. наук. ст. за матеріалами І наук. практ. конф. з європ. права, м. Харків, 24 квіт. 2018 р. – Харків, 2018. – С. 3–8.;

22. Батанов О. В. Свобода / О. В. Батанов // Юридична енциклопедія. — К. : Укр. енцикл. ім. М. П. Бажана, 2003. — Т. 5. — С. 441.;

23. Коментарі щодо Бангалорських принципів поведінки суддів. URL: <http://rsu.gov.ua/uploads/article/komentari-bangalorski-9818bfbb11.pdf>;

24. Європейська хартія про закон «Про статус суддів» - Рада Європи, Лісабон, 10 липня 1998 року. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf>;

25. Гаудер Пол (2018) Верховенство права в реальному світ. Харків: Право 86.;

26. Новак О.Д. Особливості дисциплінарної відповідальності суддів [Текст] / О.Д. Новак // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд. та місц. самоврядування. – Х. : Право, 2012. – Вип. 23. – С. 334–343.;

27. Томас Бінгем. Верховенство права. Лекція URL: <http://legalitas.com.ua/ua/ ukr-t-bin%D2%91em-verhovenstvo-prava/>;
28. Entick v Carrington (1765) 19 St Tr 1029 (Court of Common Pleas) URL: <https://www.bailii.org/ew/cases/EWHC/KB/1765/J98.html>;
29. Таманага Браян (2007) Верховенство права: Історія. Політика. Теорія. Київ: Києв.-Могилян. академія 107, 126—127.;
30. Максим Серета, Роман Куйбіда, Роман Смалюк. Дисциплінарна практика Вищої ради правосуддя щодо суддів. Центр політико-правових реформ. Київ. 2018. С. 35. URL: <https://pravo.org.ua/books/dystsyplinarna-praktyka-vyshhoyi-rady-pravosuddya-shhodo-suddiv/>
31. Дисциплінарна практика Вищої ради правосуддя щодо суддів. URL: <http://pravo.org.ua/img/books/files/1531838958practice.pdf>;
32. Подкопаєв С. Про дисциплінарну відповідальність суддів / С. Подкопаєв. - URL: <http://justmianhom.ua/article.php?id=1778>;
33. Рішення Третьої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 24 січня 2018 року № 148/3дп/15-18. URL: http://www.vru.gov.ua/content/act/148_24.01_.2018_.docx;
34. Шевченко А. В. Дисциплінарна відповідальність суддів України: монографія / за ред. проф. М. А. Погорельського. Київ: ВД «Дакор», 2014. 260 с.;
35. Хотинська-Нор О. Дисциплінарна відповідальність vs незалежність судді: у пошуках балансу. Право України. 2018. № 3. С. 110–122.;
36. Статус суддів : навч.-практ. носіб. / [І. Є. Марочкін, Ю. І. Крючко, Л. М. Москвич та ін.] ; за ред. І. Є. Марочкіна. - Х. : Право, 2006. - 120 с.;
37. Фуфалько Т. М. Поняття та зміст принципу пропорційності, його прояв в основних правових формах діяльності держави. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 2. С. 65–73;

38. Остаточний висновок Венеційської комісії щодо переглянутого проекту конституційних поправок Рішення Конституційного Суду України № 6-зп від 25.11.97 у справі за конституційним зверненням громадянки Дзюби Г. П. щодо офіційного тлумачення частини другої статті 55 Конституції України та статті 2482 Цивільного процесуального кодексу України щодо судової системи Албанії, частина 34. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-97/ed20060101>;

39. Рішення Першої Дисциплінарної палати Вищої ради правосуддя від 14 вересня 2018 року № 2909/1дп/15-18. URL: http://www.vru.gov.ua/content/act/3715_04.12_.2018_.docx.

40. Рішення Вищої ради правосуддя від 10 травня 2018 року № 1362/0/15-18. URL: http://www.vru.gov.ua/add_text/323.

41. Гончаренко О.В. Актуальні питання притягнення суддів до відповідальності (частина друга). Вісник Вищої ради юстиції. 2011. № 2. С. 19–33;

42. Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R(94) 12 «Незалежність, дієвість та роль суддів» від 13 жовтня 1994 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323/conv/print

43. Незалежність та безсторонність судової системи URL:<https://rm.coe.int/thematic-factsheet-independence-impartiality-ukr/1680a48cdc>

44. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 грудня 2016 р. // (Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2017. – № 7-8. – ст.50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text>;

45. «Олександр Волков проти України» (Olexandr Volkov v. Ukraine), Заява № 21722/11, 9 січня 2013 р.;

46. Поняття «безсторонній і незалежний суд" в сенсі §1 статті 6 Конвенції про захист прав і основних свобод людини. Сайт Міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_1955;

47. Тематична довідка Департаменту з питань виконання рішень Європейського Суду з прав людини «незалежність та безсторонність судової системи». 2020. Ст. 9. URL: <https://rm.coe.int/thematic-factsheet-independence-impartiality-ukr/1680a48cdc>;

48. Висновок N 1 (2001) Консультативної ради європейських суддів для Комітету міністрів Ради Європи про стандарти незалежності судових органів та незмінюваність суддів. 2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a52#Text;

49. Виконавча влада і адміністративне право. За заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ. Видавничий Дім «Ін-Юре». 2002. 668 с.;

50. Бойко А.М. Дисциплінарна відповідальність суддів: стандарти, підстави, процедури. Практичний посібник. – Київ, 2021. – 206 с. URL: <https://court.gov.ua/press/news/1338988/>;

51. Ярослав Сідей. Дисциплінарна відповідальність суддів: підстави, порядок та особливості дисциплінарного провадження. Публічне право № 1 (29). 2018. С. 171-178.

52. Монреальської декларації про незалежність правосуддя 1983 року. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU83323?an=2>;

53. Основні принципи незалежності судових органів : схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї від 29 листопада та 13 грудня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_201;

54. Правові новели. Науковий юридичний журнал №11/2020. Видавничий дім «Гельветика» 2020. 408 с.;

55. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : з поправками, внесен. відповідно до положень Протоколів №№ 11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13) // Право України. – 2010. – № 10. – С. 215–233.;

56. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 9901/87/21 від 06.04.2023 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110208959>.
57. Практичний посібник «Здійснення дисциплінарного провадження щодо судді». Проект USAID «Справедливе правосуддя». К.:Істина. 2015. 52с.
58. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08.04.2021 провадження 11-238сап20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96310157>;
59. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text>;
60. «Денісов проти України» (Denisov v. Ukraine) [ВП], Заява № 76639/11, 25 вересня 2018 р.;
61. «Куликов та інші проти України» (заяви № 5114/09 та 17 інших);
62. «Білген проти Туреччини» (Bilgen v. Turkey), Заява № 1571/07, 9 березня 2021 р.;
63. «Рамос Нунеш де Карвальо е Са проти Португалії» (Ramos Nunes de Carvalho E Sá v. Portugal), Заява № 55391/13, 21 червня 2016 р.;
64. Справа «Мельник проти України» (Заява N 23436/03), 28 березня 2006 р.;
65. Guérin v. France judgment of 29 July 1998, Reports of Judgments and Decisions 1998-V, p. 1867, § 37/;
66. Cotoră v. Romania. Case № 30745/18 17.01.2023.
67. «Котій проти України», Заява N 28718/09, 5 березня 2015.
68. «Кузьменко проти України», Заява N 49526/07, 9 березня 2017.